

*Abstrakt Dergi'*de (Dosya No: 9) iki bölüm olarak 26 Kasım 2021 tarihinde yayınlandı. Aşağıda I. ve II. Bölüm ayırımında yayın linkleri yer almaktadır.

Hegemonik İklim Siyasetine Karşı Halkın İklim Siyaseti

Ayktut Çoban

-I- <http://www.abstraktdergi.net/hegemonik-iklim-siyasetine-karsi-halkin-iklim-siyaseti---1/>

İklim değişikliği sorununun çözümü konusunda iki ana strateji var. İlkinde, kapitalist sistem içinde, nedenleri gidermek yerine “enerji dönüşümü”ne ve belirtileri hafifletmeye yönelik (semptomatik) önlemler uygulanır. Bunun örnekleri, pek çok ülkede sermayenin çıkarını gözeterek yürürlüğe konan birbirine benzer iklim politikalarıdır. Bu, hegemonik iklim siyasetidir. İkinci strateji ise sömürülen emekçiler, ezilen toplum kesimleri olarak halkın, kapitalizm karşıtı iklim siyasetidir. İki siyaset, yalnızca çözüm yolları konusunda değil, öncelikle iklim sorununun nedenleri bakımından birbirinden ayrılırlar. İlkinin tersine ikincisi, kapitalizmin işleyiş yasaları, yapısal nitelikleri nedeniyle iklimin değiştiğini kabul eder. Kapitalizm ortadan kaldırılmadan kapitalizmin yapısal özelliklerinden kurtulmak olanaksızdır, bu özellikler varlığını sürdürdükçe de iklim değişikliğine çözüm bulunamaz. Kapitalizmin ekolojik yıkıma neden olan yapısal özelliklerinin ayrıntılarını burada tartışmayacağım (bkz. Çoban, 2021). Ama kapitalizmin yapısal çelişkileri ile otuz yıldır uygulamadaki iklim politikalarının yarattığı açmazlar arasındaki bağları inceleyeceğim.

Bu yazıda, hegemonik iklim siyaseti karşısında halkın iklim siyasetini tartışmayı amaçlıyorum. İklim değişikliğine engel olmanın yolu, sorunun nedeni olan kapitalizmden kurtulmaktır. Gelgelelim bu sava, şu soruları sorarak dudak bükenler olacaktır: “Peki kapitalizm ortadan kalkıncaya kadar ne olacak? Sistem değişikliği soyut kalıyor, somut öneriler nedir? Çözüm, kapitalizm sonrasına ertelenmiş olmayacak mı?” Gerçekte kapitalizme son vermek başlı başına somut bir eko-siyasal amaçtır. Bu amaç gerçekleştirilinceye değin iklim konusunda toplumsal mücadele yürütülmeyeceğimiz gibi saçma bir anlayış, yine de belirebiliyor.

Benzeri soru ve anlayışlarla ikinci siyaset tarzına itiraz edenlere karşı şu başlangıç önermesiyle ilk adımı atabiliriz: Kapitalizm karşıtı (ekososyalist) bir mücadele ve iklim mücadelesi, tek bir sürecin iki bileşeni olarak birbirini tamamlar. İki mücadelenin birlikte yürütülmesinin dayandığı gerekçeleri aşağıda sunmaya çalışacağım. Mücadelelerin birbirlerini içermesi gerçeğinin saptanması da yeterli olmaz. Çeşitli mücadele güçlerinin aynı amaçla nasıl ortaklaşa hareket edebileceğini de göstermek gerekecek. Mücadele güçlerinin birleşik mücadelesinin nasıl

kurulacağını somutlamak için, iklim konusunu, sorun alanı ve çözüm yolu ikizleriyle sunan bir tartışmanın daha verimli olabileceğini düşünüyorum. Çünkü sorunun kaynağını ortaya çıkartmak çözümünün ne olduğunu da görmeyi sağlar. Ayrıca, böyle bir yalınlaştırmanın, “somut öneriniz yok mu?” “kapitalizm sonrasına kadar beklenecek mi?” itirazlarını savuşturmaya yardımcı da dokunabilir. Bu çerçevede iklim sorununu, kapitalizme özgü çeşitli boyutlarını ve nedenlerini göz önünde bulundurarak parçalarına ayıracağım. İklimi soruna dönüştüren neden bakımından bizi çözüme taşıyacak mücadele taktiklerini belirlemeye çalışacağım. İnceleyeceğim beş sorun alanı ve çözüm başlıkları ya da tartışacağım beş tez şunlar:

İklim krizi,

1. ideolojik bir sorun / ideolojik ve bilimsel mücadele,
2. mekânsal ölçek ve zaman boyutu olan bir sorun / ölçekler arasında etkileşim kuran ve geleceğe ertelenmemiş bir mücadele,
3. iktisadi bir sorun / iktisadi mücadele,
4. sınıfsal bir sorun / sınıfsal mücadele,
5. siyasi bir sorundur / siyasi mücadele ile çözümlenir.

Bu ayırımları yalnızca tartışmayı kolaylaştırmak için yaptığımı özellikle vurgulamalıyım. Belirtmem gerekir ki, toplumsal bir mücadele, iktisadi, sınıfsal, siyasi, ideolojik ve ölçek boyutları iç içe geçmiş olarak yürütülür. Sıraladığım beş sorun ve çözüm alanından hareketle, iklim sorununun nedeni olan kapitalizmden kurtulmak amacıyla mücadele güçlerini bir araya getirecek ortak eylemin geliştirilmesi yollarını tartışmaya açacağım. Hedefler, özneler, yöntemler arasındaki kuramsal köprüleri kurmaya çalışacağım.

İdeolojik Boyut

İklim değişikliğini bir süre yadsıyanlar oldu. Sermayenin siyaset ve medyadaki temsilcileri, iklimin değişmediğini savundular. Ne var ki değişen iklimin belirtileri saklanamıyordu. Bir süre sonra bu “inkarcılık” para etmeyince sağ ideolojiler yeni arayışlara girdiler. Yeni eğilim, “iklim ırkçılığı” olarak birkaç yıldır yükselişte. İklimle ilgili çeşitli önerilere inkarcılıkla karşı durmaya çalışanlar, bu kez sorun ve çözüm ilişkisini tümüyle çarpıtıyorlar. İklim değişikliğinden etkilenen göçmenleri, ezilen yoksul halkları, ekolojik bozulmanın nedeniymiş gibi suçlu ilan ediyorlar. Dünyadaki bu eğilimin Türkiye’de de yaygınlaştığı gözleniyor. Bunun 2021 yaz aylarındaki son örneği, değişen iklimin de etkisiyle Akdeniz ve Ege bölgelerinde pek çok yeri kasıp kavuran yangınlar sırasında yangına suçlu icat etmek için yol kesip kimlik sorarak, linç girişiminde bulunarak, medyada yalan ve montaj yayın yaparak, nefret dili kullanarak ırkçılık yapanlardır.

Milliyetçi ideolojilerde ulusun etnik saflığının zarar görmemesi ile doğanın saflığının bozulmaması arasında ilişki kurularak iklim ve çevre çarpıtılmış birer gerekçe yapılarak mültecilere, göçmenlere, egemen ulustan olmayan halklara karşı bir tutum geliştirilir. Örneğin göçmenler, sığındıkları ülkelerdeki ekolojik sorunları yaratan, ulusal ekosisteme zarar veren haşere türler olarak sunulurlar (Turner ve Bailey, 2021; Adler-Bell, 2019; Turhan ve Armiero, 2017). Eko-faşist ideolojiyle bir yandan halkın iklim taleplerinin önüne set çekilirken aynı

zamanda o talepler ırkçı siyasetin genişlemesi için kullanılır. Ayrıca, çevre koruma bahanesiyle göçmenlere sınırlar kapatılmaya çalışılır. Dahası iklim ırkçılığıyla, sermayenin ve devletin ekolojik yıkıma ve iklim açmazına götüren sorumlulukları görmezden gelinir.¹ Böylece hem sorunun gerçek nedenleri gizlenir hem de toplumda yükselen, şirketlere ve devlete yönelik iklim talepleri ırkçılıkla kötürümleştirilir.

İklim siyasetini baltalayan başka bir öge, bir uzmanlık dilinin yaratılmış olmasıdır. Ülkelerin uygulamaya koydukları iklim politikaları konusunda sayısız kavram, kurum, kuruluş, düzenleyici kural, rapor ve kısaltma var. Yalnızca iklim uzmanlarının anladığı (esoteric) bir tartışmaya sıradan insanların katılması olanaksızdır. Tam da böyle bir uzmanlaşma sayesinde iklim sorununun hem nedenlerinin hem de çözümlerinin saptırılmasına, halkın yanıltılmasına uygun bir ortam doğar.

Devlet, sermaye ve STK temsilcileri, iklim uzmanları olarak, Birleşmiş Milletler toplantılarında ve bakanlık binalarında uygulamadaki iklim politikalarını üretirler. Buna hegemonik iklim siyaseti diyebiliriz. Bu siyasetin çeşitli öğelerini aşağıda ele alacağım. Her şeyden önce, bu siyasette, kapitalizmde çok yönlü bir sorun olan iklim değişikliği tekil bir nedene, atmosfere bırakılan karbondioksite indirgenir.

Kuşkusuz sera gazı salımlarına yol açan fosil yakıtların terk edilmesi gerekir. Ama sera gazı salımları, sorunun altta yatan nedeni değildir, bir sonuçtur. Bu gerçeğin altını çizmek gerekir. İklimi değiştiren neden ise iç içe geçmiş şu öğelerin oluşturduğu kapitalist bütündür: Sermaye birikimi, meta üretimi, artık değer yaratılması, kârlılık, özel mülkiyet, emek sömürsü, meta tüketimi, gereksinimlerin karşılanmasında bireyciliğin belirleyici olması, sayılan bu süreçlerin yarattığı enerji açlığı, enerjinin fosil kaynaklardan sağlanması, yenilenebilir enerjinin de barındırdığı sorunlar, tüm bu anılan süreçlerde karbon ve öteki doğal döngülerin bozulması, ekosistemlerin örselenmesi. Salımlara odaklanan bir siyaset saydığım bu olgulara çözüm üretme kapasitesine zaten sahip değildir. Dahası, odaklandığı salımlara da bu olgular nedeniyle çare olamaz. Yeri geldikçe kapitalist olguları ve anti-kapitalist çözümleri tartışacağım.

Hegemonik iklim siyasetinde karbondioksit gazlarını azaltma politikası olarak önerilen araçlar yenilenebilir enerji, karbon yakalama teknolojisi, “mavi ve yeşil hidrojen”, “temiz kömür”, karbon (salım) ticareti, karbon vergisi, para cezası, ağaçlandırma, her uçak yolculuğu yapıldığında bir ağaç dikilmesi için para bağışı yapılması, tüketicinin atıklarını azaltması ve benzerleridir. Kapitalist düzen içi bu öneriler, uzman diliyle süslenmiş olarak akademisyenler, dernekler, siyasal partiler, medya ve devlet kurumları eliyle yayılırlar.

O hegemonik bir siyaset olduğu için bir kısım muhaliflerini de mıknatıs gibi kendisine çeker. O kadar ki, “iklim sorununun nedeni kapitalizmdir” vurgusuna yer verilen kimi görüşlerde bile hegemonik iklim siyasetinin salım azaltım önerileri benimsenir ve yinelenir. Oysa nedensellik ilişkisi bakımından, sorun kapitalizmin olgu ve süreçlerinden kaynaklandığına göre çözümün de kapitalizm karşıtı yöntemlerle biçimlendirilmesi gerekir.

Hegemonik iklim siyasetinde, gerçekte iklim sorununun parçası olan unsurların, çözüm araçları olarak ideolojik propagandası yapılır. Bu envanterin ilk sıralarında doğayı, ağacı, kirliliği, karbondioksiti fiyatlayan piyasa mekanizmaları yer alır. Ne var ki kapitalizmin yapısal çelişkileri, piyasa ekonomisinde piyasacı çözüm önerilerinin bile başarılı olmasının önünde engeldir. Örnek olsun, Dünya Bankası'nın bir yayınında, vergi ve benzeri karbon fiyatlandırılması önerileri pek çok ülkede çok popüler olmasına karşın, uygulandığı ekonomilerde güncel karbon fiyatlamasının çok düşük düzeyde kaldığı, yani işe yaramadığı itiraf edilir (World Bank, 2020). Benzer biçimde TEMA gibi sivil toplum kuruluşlarına para bağışı yoluyla ya da Orman Bakanlığı eliyle ağaçlandırma, ileri sürüldüğünün tersine, iklim sorununa çözüm olacak bir ormanlaştırma etkisi yaratmaz. Dünyadaki ormanların yalnızca yüzde 7'si ağaçlandırmayla elde edilmiş, gerisi kendiliğinden oluşmuştur. Kaldı ki ağaçların bir bölümü de kerestelik ya da yakacak odun olarak meta üretimi için dikilir. Ormanı; maden, inşaat, kereste, turizm ve benzeri meta üretimi etkinlikleriyle yok eden kapitalizmde çözüm, ağaçların meta olarak üretilmesinde aranır! Sonuçta, 2010-2020 arasında insan eliyle ağaçlandırmayla ve kendiliğinden çoğalarak oluşan toplam ormanlaşma oranı, ormansızlaşma oranının yalnızca yarısı kadardır. Bir başka deyişle ormanlaşma, yok edilmekte olan ormanları bile denkleştirmenin çok uzağındadır (FAO, 2020).

Hegemonik iklim siyasetinin en büyük başarısı, sermayenin, iklim sorununun birinci derece faili olduğu gerçeğini saklamasıdır. Bu yaklaşımda iklim sorunu fosil yakıtlara indirildiğinde bile petrol, kömür, doğalgaz çıkaran ve satan şirketler, benzin kullanan havayolu şirketleri, deniz taşımacılığı şirketleri, termik santrallerde elektrik üreten şirketler, endüstriyel hayvancılık şirketleri... iklim sorunundan sorumlu tutulmazlar. Genellikle, karbondioksitin sorumlusu olarak tüketiciler gösterilir. Tüketicieye, "karbondioksit salımlarını azaltmadığın, çöpünü ayrıştırmadığın, alışverişe giderken liste yapmadığın, enerji tasarruflu beyaz eşyayı hâlâ satın almadığın, konutunun dış cephesine yalıtım yapmadığın, elektrikli otomobile binmediğin için gezegen yıkıma sürükleniyor" denir. Bu ideolojik saptırma, sorunu ve çözümü bireyin sırtına yükler. Burada da yine kapitalist yaklaşımın ideolojik çerçevesine başvurulur. Kapitalizmdeki bireycilik kavrayışı, kapitalist yapılardan tümüyle yalıtıldığı bireyin, sözde özgür tüketici seçimleriyle dünyayı değiştirebilecek bir aşkın-özne olması çarpıtmasıyla işbaşındadır. Kuşkusuz tüketici, fosil şirketlerin her gün atmosfere bıraktığı karbondioksit salımlarını yok etme mucizesi gösteremez.

Görüldüğü gibi suçlular bulunmuştur: etnik kimlikler, mülteciler, tüketiciler ve bir fetişe dönüştürülen karbondioksit. Böylece, iklim sorununa neden olan kapitalizmin iktisadi, siyasal yapılarıyla mülkiyet ilişkileri ve sermaye sınıfı ise ideolojik olarak güvence altına alınmıştır.

İdeolojik Şifrelerin Kırılması

İklim sorununun ideolojik örtüsünü kaldıracak bir mücadelenin içerik listesinden bazı örnekler verilebilir:

İdeolojik körleştirmeye karşı tarihsel maddeci bilimsel çözümlerle iklim konusunda **neden-sonuç ilişkisinin açıkça ortaya konulması**. Hakikatin konuşulabilmesi için gerekli olan örneğin, düşünce ve ifade, bilimsel araştırma yapma ve sonuçlarını yayma, basın, toplantı ve gösteri

yapma, örgütlenme **hak ve özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması mücadelesinin yükseltilmesi.**² Gerçeği haberleştiren sol, sosyalist, bağımsız medya organlarına, gazetelere, dergilere sahip çıkılması, desteklenmesi. **Nefret diline, eko-faşizme, ekolojik ırkçılığa karşı etkili mücadele verilmesi.** Bu demektir ki, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi mücadelesi, ekolojik ırkçılığa ve faşizme karşı mücadele ile iklim mücadelesi birbirlerini beslerler.

Kısa bir süre önce, Batı'da prestijli akademik örgütler yan yana gelip biyolojik çeşitlilik kaybı ile iklim değişikliği konularında iki ayrı bildiri yayımladılar, çok gelişmiş yedi ülke olarak G-7'ye acil eylem çağrısı yaptılar. Her iki bildiri de, şirketlerin, sermaye sınıflarının ve G-7 devletlerinin işledikleri iklim suçlarından, yaptıkları ekolojik yıkımlardan, üstlenmeleri gereken mali sorumluluklardan tek bir sözcükle bile söz edilmez ("Reversing..." 2021; "A Net Zero..." 2021).

Mücadele listesinin önemli bir kalemi de burada belirir: Akademik sempozyumlarda, BM toplantılarında, TBMM komisyonlarında ve Genel Kurul'da, iklim mitinglerinde ve gazete köşelerinde "iklim krizine yol açan fosil şirketlerin ve onları koruyup kollayan devletin sorumluluğunu niçin tartışmıyoruz" sorusunun sorulması ve yanıtlanması, bu tartışmanın açılmasının sağlanması; **doğrudan şirketlerin suçunu ve devletin sorumluluğunu göstermek** amacıyla iklim değişikliğinin gerçek nedenlerinin bıkıp usanmadan vurgulanması, aşağıda ele aldığım iklim sorununun sınıfsallığının gündemleştirilmesi gerekecektir.

Bu tartışma önemlidir çünkü bu sayede hegemonik iklim siyasetinin alternatif arayışları tahakküm altına alan etkisiyle mücadele etme yolu açılır. Bu yapılmazsa hegemonik iklim siyaseti, bilimi, sendikaları, demokratik kitle örgütlerini, sol siyaseti ideolojik olarak sömürgeleştirmeyi sürdürür. Böyle bir ideolojik esaretin emek cephesinde bir örneği, sendikaların Avrupa Birliği'nde salım ticareti sistemini destekleyen bir lobicilik etkinliği yürütmeleridir. Daha kötüsü, çelik işçilerinin sendika federasyonunun (IndustriAll Europe), salım ticareti sistemini de işverenler lehine zayıflatacak talepleri savunmuş olmasıdır (Thomas, 2021). Az gelişmiş Güney ülkeleri de gelişmiş Kuzey ülkelerinin çıkarlarını gözetten bir iklim siyaseti tarafından ideolojik olarak sömürgeleştirilirler. Az gelişmiş ülkeler, yüz elli yıldır süregelen birikimli salımlarıyla iklimi değiştiren gelişmiş ülkelere karşı enternasyonalist ağlarla bayrak açmak yerine Kuzey'in iklim siyasetini benimserler, iklim fonlarından pay kovalarlar.

Benzer biçimde, çeşitli çevreci STK'lar tüketici davranış değişikliği söylemiyle hegemonik iklim siyasetine tabi olurlar. Bu siyaset tarzı, ABD, AB ülkeleri, Kanada ve Avustralya gibi gelişmiş ülkelerdeki çok tüketen, çok atığa ve yüksek salımlara yol açan tüketici ortalamasına yönelttiği yeşil tüketim çağrısını tüm dünyaya yaygınlaştırır. Bu yüksek ortalamayı, dünyanın her yerinde, işçi, köylü, işsiz, göçmen, yoksul kadın, ezilen ırk, ulus ve kimlikler için geçerli bir olguymuş gibi sunar. Burjuva ve küçük burjuva tüketiciyi, sınıfsallıktan ve toplumsal farklılıklardan ayırarak tüm insanlığa genelleştirir. Böylece bu siyaset tarzı, emekçi sınıf ve yoksul halkların doğayla gösterişsiz etkileşimini görmezden gelir, bu etkileşime uygun bir alternatif toplumsal mücadelenin marjinalleştirilmesine ortam hazırlar. Türkiye'deki bir örneği, nüfusun çoğunluğu açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşadığı halde herkese yönelik "porsiyonlarınızı küçültün" talebidir (Doğan, 2021). Benzer bir görüş, besin çöplerinin yol açtığı sera gazı salımlarını azaltmak için tüketicilerin besin israfının önlenmesi önerisinde belirir. Oysa TÜSİAD'ın bir

raporunda bile, Türkiye’de tüketicilerin sorumlu olduğu besin israfının, toplam besin kayıpları içinde yüzde beşi geçmediği belirtilir. Besin kayıpları, üretim, işleme, depolama, dağıtım ve pazarlama sırasında oluşur (TÜSİAD, 2020: 34-5). Burada olduğu gibi, iklim krizi açmazı, sorunun gerçek nedenleriyle çözüm olarak sunulan öneriler arasındaki uyumsuzlukla doğrudan ilgilidir.

Kısacası, karbon indirgemeciliğine dayanan, piyasa mekanizmalarından medet uman, tüketici davranış değişikliği öneren ve Kuzey’in emperyalist ülkeleri eliyle dünyaya dayatılan hegemonik iklim siyasetinin; bilimi, sendikaları, meslek odalarını, demokratik kitle örgütlerini sömürgeleştiren ideolojik zincirleri parçalandığında ancak iklim sorununun gerçek çözümlerine yönelen arayışlar güç kazanabilir.

İdeolojik alanda verilecek kavganın bir parçası da hegemonik iklim siyasetinin yılgınlık yaratan (depresif) yönlendirmelerinin yerine bir mücadele dilinin benimsenmesidir. Avustralya’da yapılan bir araştırmaya göre, iklim değişikliği hakkında eko-endişe ve eko-depresyon hissi, kişisel iyoluşu (wellbeing) olumsuz etkilediği gibi iklimle ilgili olumlu bir kişisel davranışa yol açan herhangi bir etkiye de sahip değil. Dahası, araştırmada, eko-depresyon hissini insanların kolektif eyleme katılma eğilimini zayıflattığı bulgusuna ulaşılmış. Buna karşılık, değişen iklim konusunda eko-öfke duyduğunu bildirenler, hem kişisel davranış değişikliğine hem de kolektif eyleme büyük ölçüde ilgi gösteriyorlar. İnsanların ekolojik konularda deneyimlediği toplumsal ve coğrafi eşitsizlikler, eko-öfkeyi kışkırtır ve öfke de kolektif eylem için itici bir güç oluşturur. Bu bulgular nedeniyle araştırmacılar, iklim mücadele örgütlerinin kampanyalarında ve eğitimlerinde **eko-öfkeyi öne çıkaran bir dil kurulmasını** salık veriyorlar. Böyle bir dil, endişe ve depresyonu beslemediği için halk sağlığını gözetirken kişileri kolektif mücadeleye yönlendirmesi nedeniyle iklim sorununun çözümlüyle de uyumludur (Stanley, Hogg, Leviston, Walker, 2021).

Eko-öfkenin kimleri, hangi kurumları hedef aldığı konusu da önemli. Faşist, ırkçı, milliyetçi parti ve çevre örgütleri, toplumdaki “öteki” olan ırka ya da ulusal kimliğe, göçmenlere yönlendirirler öfkeyi. Bu yapılarak, ekolojik ve toplumsal adaletsizlikten doğan öfke aynı eşitsizliklerin pençesindeki topluluklar üzerinde uygulanan insanlık dışı faşist şiddetin aktarma kayışı olarak kullanılır. Bunun yanında, değişen iklimden tüm insanlığı (“bunu biz yaptık”, “aynaya bak, suçluyu gör”) ve tüketici bireyi sorumlu tutarak endişe ve depresyonu körükleyen mesajlar ise toplumsal mücadeleyi sınırlandıran biçimde iklim eylemsizliğine uygun bir ortam yaratırlar. Gelecekte insanlığı bekleyen kıyamet yerine, şu anda burjuvazi ile emekçi sınıflar arasındaki iklim eşitsizliğini, iklim krizinin şimdiki etkilerini, bu etkiye yol açan şirketleri ve devlet politikalarını öfkenin merkezine yerleştiren bir siyasal stratejinin başarı şansı yüksektir.

Zamansal ve Mekansal Ölçek Boyutu

Epey önce, 1980’lerin sonunda “zaman-mekan sıkışması” kavramı tartışılmaya başlandı. Bu kavramla, imalat, iletişim, bilişim teknolojilerindeki yeniliklerinin hızlandırdığı zamanın, mekanı silikleştiren etkileri vurgulanıyordu (Altvater, 1989; Giddens, 1990; Harvey, 1990; Massey, 1991). Zamanın hızlandığı ve mekânın önemini azalttığı saptamaları değerlendirilirken sınıfsal bağlam, etnik kimlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri dikkate alınmalıdır. İnternette para

transferleri, uçakla ülkeler arası seyahatler, dijitalleşmiş kapitalizm, sermaye sınıfları ve üst gelir kümeleri bakımından değişen zaman-mekan ilişkilerinin örnekleridir. Bunlara karşılık emekçi sınıflar bakımından genellikle zaman-mekan sıkışmasının gerçekliği oldukça tartışmalıdır. Örneğin, Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 90'ının zaman-mekan sıkışmasını sağlayacak bir pasaportu yok. Ekolojik ya da başka nedenlerle yerinden olanların, ülkesinden kaçan göçmenlerin durumunda olsun emekçilerin aşırı hava olaylarının ölüm, sakat kalma, travma gibi etkilerine maruz kalmaları durumunda olsun mekan, zamanı etkisizleştirir. Korono salgını da işe gitmek zorunda olan emekçiler ve okula gidemeyen, interneti, bilgisayarı bulunmayan emekçi çocukları bakımından mekanın, zamanı yok ettiği bir dönemdir.

Öte yandan iklim değişikliği; mekanı, kapitalizmin hızlanmış zamanının gölgesinden çıkartmayı ve zaman-mekan ilişkisini geçmiş-şimdi-gelecek bağlarıyla uzun dönemli ele almayı düşündürüyor. Geçmiş yüz yıl içindeki sıcaklık artış eğilimi önümüzdeki yıllarda da sürerse pek çok yerde mekanın sarsıcı biçimde etkilenmesi öngörülüyor. Sıcaklık artışına bağlı yangınlar nedeniyle yok olmuş yerleşimler ve ormanlar, buzulların erimesine, permafrostların çözülmesine, çölleşmeye bağlı olarak arazi yapısında köklü değişiklikler bekleniyor (IPCC, 2021). Bu nedenle, hız ve kısa süreliliğin vurgulandığı zaman-mekan sıkışması tezinden farklı olarak iklim değişikliği yazınında gündeme getirilen kavramlar, aciliyet (ivedilikle uygulanması istenen önlemler) ve uzun süreliliklerdir.

Doğadaki süreçlerin, örneğin karbon döngüsünün zamanı kapitalist üretimin zamanından farklılık gösterir. Fosil enerji kaynaklarının oluşumu çok uzun sürer, milyonlarca yıl alır. Oysa bunlar iktisadi amaçlarla enerji elde etmek için kısacık bir süre içinde yakılırlar. Fosil yakıtın yakılması sırasında atmosfere salınan karbondioksitin iklimi değiştiren sera etkisi uzun sürelidir, beş ile yedi yüz yıl devam eder. Kapitalizmde fosil yakıt rezervlerini kullanma süresi kısalmış ve atmosferde karbondioksit gazlarının oransal olarak birikme zamanı geçmişe göre hızlanmışır.

Ian Angus'ın (2021: 147) belirttiği gibi, "doğanın zamanı ile sermayenin zamanı arasında -dünya sisteminin milyonlarca yıl içerisinde gelişen döngüsel süreçleri ile sermayenin hızlı üretim, dağıtım ve kâr ihtiyacı arasında- aşılması güç bir çatışma var."

İklim değişikliği geçmişten günümüze kapitalizmin yarattığı bir sorundur, kapitalizm sürdükçe de gelecek tehdit altındadır. Gerçekten de iklim sorunu, kapitalizmde zamanın bugünden ibaret olmasının bir sonucu. Sermaye döngüsü kısa olmakla birlikte aynı zamanda doğanın uzun dönemli karbon, azot, su, fosfor gibi döngülerine de bağımlı. Çünkü sermaye birikimi, bu döngülerde oluşan doğal varlıklar sayesinde gerçekleşir. Örneğin karbon döngüsü kömürün oluşumunu sağlar, ama kömür yakıldığında açığa çıkan karbondioksit döngüye geri dönerken iklimi de etkiler. Buna karşılık sermaye, kısa sürede kâr elde etme olgusu nedeniyle orta ve uzun süreli perspektiflerin yol göstermesine karşı durur. Sermaye, kısa süreli döngüsünün suretinde bir dünya yaratırken iklim sorunu, sermayenin zamanıyla doğanın zamanının uzlaşmaz çelişmesini gösterir.

Bunun yanında, sermayenin zamanı ile emeğin zamanı da çelişir. Kapitalizmde sermaye döngüsünün zamanı kısadır. Bunun anlamı şu: Üretime yatırılan paranın mümkün olan en kısa

zamanda artık değer olarak kâra dönüşmesi, yani sermaye döngüsünün çabuk tamamlanması istenir. Kapitalizmde zamanın kısılması ve hız, kârlılık bakımından önem taşır. Kısa zamanda kârlı bir etkinlik, sermayenin dolaşım süresinin kısılmasıyla sağlanır. Kapitalizmin bu özelliği emekçiler ve doğa bakımından bir karşıtlık içerir. Kârla birlikte sermaye, birikim döngüsünde yeniden yatırıma dönüşür. Böylece, emek sömürsünde ve doğanın kapitalist yağmalanmasında yeni döngü başlar. Oysa sermaye döngüsünün bir evresi olan meta üretimini gerçekleştiren emekçilerin biyolojik yeniden üretimi, yani üremeleri yirmi yılı bulur. Emekçinin toplumsal yeniden üretimi, yani ertesi gün sağlıklı olarak işe gitmesi, kısa süreliymiş gibi görünse de sağlık uzun dönemli bir kavramdır. Gündelik olarak işyerinde maruz kalınan salım olarak hava kirliliği ve türlü kimyasallar, bir süre sonra emekçinin sağlığını bozar. İklimde uzun sürede gerçekleşen etkiler doğuran sera gazı salımları, hava kirliliği olarak emekçinin, emeğin yeniden üretimini sağlayan kadının ve yarının emekçisi olacak bebeğin sağlığını bozar.

Ayrıca, iklim değişikliğinin aşırı hava olayları olarak sonuçları, emekçiler tarafından hemen, şimdi, burada hissedilmektedir.³ Kuraklık, don, sel, su baskınları, tayfun, aşırı soğuk, aşırı sıcak hava dalgaları ve yangınlar, pek çok işçinin, köylünün, işsiz, göçmenin, kadın, çocuk ve yaşlının ölümüne, sakat kalmasına, sağlık sorunları yaşamasına, tarım ve hayvancılıkta ürün kaybına, işgünü kaybına, göç etmeye, yerinden-yurdundan olmaya yol açar. Emekçi kesimler, iklim değişikliği şiddetlendikçe bu gibi etkileri gelecekte daha sık ve daha yoğun yaşayacak olmakla birlikte, ağır bir ekolojik yıkımı şimdiki zamanda da yaşıyorlar.

Jean-Marie Harribey (2014: 201) Marksist bir siyasal ekolojinin, zaman konusunda birbirinden ayrılmaz iki önermesini saptıyor: “Tüm insanların yaşadıkları zaman üzerindeki denetimi ve canlı sistemlerin gelişip karmaşıklaşmasına yol açmış olan [geçmiş] zamana saygı.” Kapitalizmde şimdi ve gelecek üzerinde sermayenin egemenliği mutlak, onun dışındaki toplum kesimlerinin zaman üzerindeki denetimleri için aynı şey söylenemez. Sermaye şimdide hareket ederken geleceği de şu anda satın alma, rakiplerinin önüne geçme, gelecek servetlerin koşullarını şimdiden oluşturma uğraşındadır. Doğanın ve insanlığın geçmiş birikimine saygı duymayan bu pratiğin sonucu olarak yeryüzünün geleceği yıkıma uğrattılır. Sermayenin, şimdinin içinde dönen ve geçmişten kopmuş zaman kavrayışı, ekolojik sorunların nedenlerini ortaya koymaya engeldir. Emekçi kesimler bakımından ise üç boyutlu zaman kavramının önemi buradadır. Emeğin zaman kavrayışıyla yeryüzünü yıkıma sürükleyen düzenin geçmişteki kökleri, şimdiki düzenekleri ve aktörleri açıklığa kavuşturulur. Böylece süregiden yıkımı daha da derinleştirecek bir gelecek yerine o düzenden kurtuluşun sağlandığı bir gelecek inşa etmenin önü açılır.

Sermaye döngüsünün emekçilere, gerek sömürü gerek değişen iklimin sonuçları bakımından, kısa ve uzun dönemde etkileri olur. Buna karşılık hegemonik iklim siyaseti, sermaye döngüsünün kısa süreli olmasını ve sonuçlarını görmezden gelir. Ayrıca değişen iklime şimdi müdahale etmek yerine onlarca yıla yayılmış bir takvim önerir. Uygulamadaki iklim politikalarının karbonsuzlaşma için hedef yılı 2050’dir. Kapitalizmde, iklimin uzun süreli gereklerini karşılayacak önlemler, şimdi ve burada uygulamaya konulmaz, sürekli olarak geleceğe ertelenir ve sulandırılır. Böylece, bir yanda sermayenin zamanı ile devletlerin uygulamaya koyduğu iklim politikalarının zamanı ve öbür yanda bu ikisiyle uzlaşmaz karşıtlık içinde olan emekçilerin zamanı ve doğanın zamanı vardır.

İklim krizi tarihseldir. Oysa hegemonik iklim siyasetinde dün ve yarın yoktur. Geçmiş, gelişmiş ülkelerin köklü şirketlerinin yüz elli yıldır oluşturduğu tarihsel iklim yükünü önemsizleştirmek için yok sayılır. Gelecek ise altı derecelik sıcaklık artışı olasılığıyla iklim felaketine ve kıyamete doğru giden bir dünya senaryosuyla belirsizleştirilir. Kıyametçi yarınsızlık vurgusu, o yazgıyı değiştirme iddiasındaki hegemonik iklim siyasetinin çözüm önerilerinin halka benimsetilmesinin bir aracı olarak kullanılır. Çünkü bu siyaset benimsendiği, örneğin Paris Anlaşması uygulandığı ölçüde, kıyametten kurtuluşun mümkün olduğu ileri sürülür. Bu kıyamet-kurtuluş sarkacının kendisi, uygulamadaki iklim politikası araçlarına gerekçe sağlayan ideolojik bir araçtır.

Bu saptamalar bizi, zaman ölçeği bakımından iklim değişikliğine ilişkin iki ayrı kavrayışa götürür. Hegemonik iklim siyasetinin ilgilendiği, gelecekte bir kıyamet olasılığı olarak iklim değişikliği ile emekçi sınıfların somut olarak belirli bir mekanda, burada ve şimdiki zamanda, bugün, halihazırda deneyimledikleri iklim değişikliği.

Eldeki bulgular iklimin geleceğiyle ilgili yeterince bilgi veriyor, doğrusu. Hegemonik iklim siyaseti ise önerilerinin benimsenmesi için gerekçe yaptığı bir belirsizlik yaratıyor: “Önümüzdeki otuz yılda iklim politikaları olarak şu piyasa mekanizması önlemleri uygulanırsa, şu teknolojiler geliştirilebilirse, şu kadar kamu bütçesiyle şirketler desteklenirse...” Bu yazıda kapitalizmin iç çelişkileri nedeniyle bu politikaların etkili olamayacağını, bel bağlanan jeo-mühendisliğin boş hayaller yarattığını göstermeye çalışıyorum. Kaldı ki geçtiğimiz otuz yılda bunların işe yaramadığını da iklim göstergelerindeki bulguların yeni rekorlar kırması açık biçimde gösteriyor. Bu nedenlerle, gerçekte bir belirsizlik olmadığını, kapitalizmde iklim sorununun çözümsüzlüğe kilitlendiğini biliyoruz.

Kapitalizm-içi önerilerin uygulanıp uygulanmayacağı konusu iklim siyasetinde belirsizliğe bırakıldığı içindir ki iklim değişikliği, gelecekteki gereksinimleri öngörme yeteneğini de zayıflatır. Toplum neyin beklediği, gereksinimlerin neler olacağı, hangi koşullarda düzeltim gerektiği kestirilemeyince iklim değişikliğinin etkilerine yönelik olarak gelecek yönelimli politikalar belirleme, iklime uyum stratejileri geliştirme yeteneği de felce uğrar. Değişen iklimin yıkıcı etkileri, yıkım riski ile yıkımdan zarar görmeye yatkınlık arasındaki ilişkiden ortaya çıkar. Yıkımdan zarar görebilirlik, hangi toplum kesimlerinin etkilere maruz bırakılacağıyla, yani var olan toplumsal düzenle ilgilidir. Bu bakımdan iklim değişikliğinin etkileri, geçmişten bir kopuşu göstermez, tam tersine geçmiş (toplumsal ilişkiler) tarafından üretilir (Compton, 2020: 1-2).

Demek ki, var olan kapitalist düzende iklim değişikliğine ilişkin şimdiki siyasal başarısızlık, geleceğin gereksinimlerini karşılamak bakımından da bir politikasızlığa dönüşüyor. Dahası, iklim değişikliğinden en çok zarar gören emekçi, yoksul sınıflar, şimdi olduğu gibi gelecekte de korunmasız, politikasız bir yıkıma terk ediliyorlar. Var olan kapitalist düzenin hem iklim belirsizliği hem de geniş kesimlerin iklim kırılganlığı olarak yarattığı çıkmaz, bu düzeni değiştirecek bir siyasal mücadeleyi çözüm olarak önümüze koyuyor. Bu konuya daha sonra döneceğim.

Sermayeye Ayarlanmış Bir Geleceğin Reddedilmesi

Emekçi, köylü, “kırılgan” topluluklar için değişen iklime uyum önlemlerinin geliştirildiğini ileri sürenler olabilir. Oysa öngörülen uyum, sermayeyi zararsız biçimde değişen iklime uyarlama, öteki sınıflar olarak etkilenenler arasındaysa gözden çıkarılan ve çıkarılmayan nüfus kümelerini belirleme politikasıdır. Eldeki uyum politikalarında, şu anda etkilenenler arasında kimlerin, ne ölçüde değişen iklime katlanabilme potansiyeline sahip olacağına karar verilir. Uyum gösterenler az hasarla, uyum sağlaması olanaksız olanlarsa tümüyle zararın altında kalarak iklim değişikliğinden etkilenmiş olurlar. Örneğin herhangi bir ulusal, uluslararası koruma önlemi öngörülmemiş olan iklim mültecileri, gözden çıkarılanlar listesinde ilk sıradadır.

Uyum politikaları arasında bir ayırım göze çarpar. İlki, değişen iklimde belirli çevre koşullarına uyum sağlanması politikalarıdır. İkincisi de iklim değişikliğiyle birlikte koşulların ne ölçüde değişeceğini öngörülemediği belirsiz durumlara insanların yanıt verme kapasitelerinin geliştirilmesini sağlayan uyum politikalarıdır. Buna göre, “kapasite geliştirme” yoluyla, etkilenen insanların öngörmedikleri biçimde bile olsa istikrarsız koşullara uygun kararları kendilerinin almaları ve eyleme geçmeleri mümkün olur (Compton, 2020: 4). Başka bir anlatımla, hegemonik iklim siyasetinin emekçi, yoksul kesimlere vaadi, kendi kendilerini değişen iklime hazırlamalarını (kapasitelerini geliştirmelerini) salık vermektten ibarettir. Önerilerin arasında işe yarar bilgi ve deneyim aktarımlarına da rastlanabilir. Bununla birlikte, Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve benzeri örgütlerden elde edilen destekle düzenlenen programlar, iklim değişikliğinin etkisindeki yerel toplulukların siyasal perspektiflerini, hegemonik iklim siyasetiyle ideolojik olarak sömürgeleştirmeye yarar.

Hegemonik iklim siyasetinin “aciliyet” vurgusu şu anda etkilenmekte olan emekçilerin durumunu kısa zamanda iyileştirecek önlemler sunmaz. Uluslararası iklim rejiminin otuz yıl sonrası için öngördüğü “net sıfır karbon” hedefi uzun dönemde sermayenin dönüşümüne ayarlanmıştır. Bu bakımdan bu politikalar, sermayenin iklim krizinden sorunsuz çıkışını, bir enerji sorunu yaşamadan, karbonsuzlaştırmanın gereklerine sıkıntısız uyumunu amaçlar. Uzun döneme yayılmış salım azaltım ve uyum politikaları, iklim sorunu karşısında sermayeyi, ona zarar vermeden yeniden yapılandırır.

İklimin değiştirdiği bir gelecek, şimdi alınmış ve alınmamış siyasal kararların sonucudur. O nedenle iklimin elli yıl sonraki geleceği, geçmişte (yani günümüzde) uygulamaya konulan ve konulmayan politikalarla inşa edilir. Bu bakımdan politika hedeflerinin zamanlaması hafife alınmaz. Uluslararası iklim rejiminde sergilenen “acil” önlemlerin uygulamaya konulması vurgusu ile 2050 yılına ötelenmiş hedefler arasındaki çelişki, alternatif iklim mücadelesini felç bırakma olasılığına açıktır. Çünkü iklim uzmanları, aciliyet uyarısını yaygınlaştırarak iklim konusunda tepkili kesimleri yetersiz resmi politikaların kuyruğuna takarlar. Acil önlemler beklentisi içindeki kesimler, hiç değilse Paris Anlaşması’nın vaatleri, hiç değilse karbon ticareti, hiç değilse elektrikli otomobil, hiç değilse evde tasarruflu ampul kullanımı gibi iklim sorununu çözmeye gücü bulunmayan politika araçlarına ve geleceğe ötelenmiş salım azaltımı hedeflerine razı olma kıvamına getirilirler. Böyle bir çerçeveye kavuşturulan aciliyet sözcüğünün kendisi, iklim

politikasının ideolojik araçlarından birine dönüşür. Aciliyet-hedef çelişkisi karşısında, iklim mücadelesinin üzerine düşen görev, **hedeflerin otuz yıl sonrasına ertelenmiş olmasını sorun yapmak, bu ötelemenin arkasındaki sermaye çıkarlarını gündeme getirmektir.** Söz konusu 2050 politika hedefleri birkaç yıl içinde başarıldığında sorunun aciliyeti karşılanmış demektir.

Bu saptamaya karşı, “fosilden çıkış birkaç yıl içinde gerçekleşemez” görüşünü ileri sürerek itiraz edecekler olabilir. İşte tam da bu itiraz, aciliyet-hedef çelişkisini besler. İşin doğrusu, hegemonik iklim siyaseti fosilden çıkışı acil bir hedef olarak görmez. Başta fosil şirketler olmak üzere sermayenin “enerji dönüşümü”ne sorunsuz uyumuna endekslidir. Böyle bir acil hedef olmayınca onu başaracak politika araçlarını bulma çabasına girilmez, “ne için, kim için enerji?” sorusuna yanıt bulmakla ilgilenilmez.

İklim eşitsizlikleri hem toplumsal hem de mekansaldır. İklim değişikliğinin etkileri yerel, kırsal-kentsel, bölgesel, ulusal, uluslararası ölçekler bakımından eşitsiz dağılır. Sözelimi, yalnızca 2019 yılında oluşan aşırı hava olaylarına bağlı afetler yüzünden dünyada 24 milyon insan yerinden olmuş, yer değiştirmiş ya da göç etmiştir. Bu insanların büyük çoğunluğu az gelişmiş ülkelerdedir (International Displacement Monitoring Centre, 2020). Yoksul kıyı kentleri, ada devletleri deniz seviyesinin yükselmesinden eşitsiz etkilenirler. Tarımsal etkinlik alanları kuraklık ve çölleşmenin pençesindedir. Mahalle ölçeğinde, zenginlerin yaşadıkları mahallelerde aşırı sıcak ve aşırı soğuk hissedilmez, emekçi mahallelerinde ise ölümcül etkileri olur.

Açıktır ki, hegemonik iklim siyaseti, sermayenin zamanı ile emeğin ve doğanın zamanı arasındaki çelişkilere karşı kör olduğu gibi, mekansal eşitsizliklere karşı da vurdumduymazdır. Kapitalizm karşıtı bir iklim mücadelesi bakımından ise yapılması gereken, **zamansal çelişkileri ve mekansal eşitsizlikleri temeline koyan bir mücadele çizgisidir.** Emekçi, yoksul halkların “karbonsuzlaştırma” için sermayenin yeniden yapılandırılmasını bekleyecek zamanı yoktur. Örneğin, Doğu Karadeniz’de selden etkilenenlerin, Bölge’de kuraklıktan zarar gören halkın, Manavgat’ta yangında arıları, davarları yanan köylülerin, Karadeniz’de ve Akdeniz’de ısınan deniz suyunun etkilediği küçük balıkçıların, Aydın’da bahçeleri, ürünleri fosile karşı temiz enerji olarak gösterilen JES’lerden etkilenenlerin, Bartın’da termik santrale karşı çıkanların, Soma’da kömür madeninin ölümcül sonuçlarına maruz kalan madencilerin ve yerel halkın sorunları, **iklim mücadelesinin yerel-bölgesel ölçeklerde hemen, şimdi örgütlenme alanlarıdır.**

Bu örnekler aynı zamanda iklim konusunun, emek sömürsünde olduğu gibi, farklı bölgelerdeki ve ülkelerdeki emekçi kesimleri ortaklaştıran bir konu olduğunu gösterir. **Emekçi, köylü ve ezilen toplum kesimlerinin iklim sorunlarına ve emek sömürsüne maruz kalma ve muhatap olma ortak zemini, iklim mücadelelerinin aralarındaki örgütsel ve eylemsel bağların yerelden uluslararası ölçeğe kadar kurulması için olanak yaratır.**

Uluslararası ölçeğin konusu olan emperyalist ilişkiler, ulusal ve yerel sonuçlar doğurur. Uluslararası şirketlerin petrol ve madencilik operasyonları hem yerel ölçeği yaşanmaz kılar hem de insan haklarına tecavüzdür (Nijerya’da petrol çıkaran Shell’in Ogoni halkının yaşam hakkını hiçe sayması; Tesla’nın otomobillerde “yeşil dönüşüm” için gereksindiği lityum pilinin, hammaddenin çıkarıldığı Bolivya’da askeri darbenin gerekçelerinden biri olması, Akdeniz’de

doğalgaz aranmasının devletler arasında savaş çığırkanlığını beslemesi). Emperyalizm yanında iklim sorununun küresel bağlamı da uluslararası ölçeği önemli kılar. Uygulamadaki politika araçları, gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere “iklim borçları”nın ödenmesi ve iklim mülteciliği konularında sekterdir. Uluslararası iklim rejiminin yukarıda ele aldığım pek çok sorunu nedeniyle, uluslararası ölçekte kritik bir tartışma, BM sisteminin içinde mi, dışında mı yoksa hem içinde hem de dışında mı mücadele edileceği sorusudur. Son yıllarda çeşitli ekolojist örgütlenmeler, BM iklim müzakerelerinden umudu kestiler, bu sistemin dışında bir mücadele oluşturma çabasına girdiler (örn., Glasgow Anlaşması, 2020). Sosyalist ve komünist partilerin çeşitli adlar altında enternasyonal örgütlenmeleri, iklim konusunda etkili mücadele yürütmedikleri gibi uluslararası ekoloji ve iklim ağları da BM iklim diplomasisine meydan okuyacak bir güce sahip değiller. BM dışındaki bu yapılar arasında etkileşimi sağlayacak ortak eylemler, mücadele yöntemleri geliştirme görevi, bu örgütlerin önünde duruyor. Değilse, **mevcut koşullar altında, BM’nin içinde mi dışında mı sorusu anlamsız**, çünkü BM iklim rejimi, bulunduğu boş meydana hegemonik iklim siyasetini dünyaya dayatmayı sürdürecektir.

İklim değişikliğinin gelişmiş ülkeleri işaret eden nedenleri, uluslararası ölçekte mücadeleyi yükseltmeyi öne çıkarır. Bununla birlikte **iklim mücadelesinin içinde geliştiği koşullar, mekansal ölçekler arasındaki geçişkenliği dikkate almayı gerekli kılar**. Ev ölçeğinde maruz kalınan ev içi hava kirliliğine, kömür sobasının evde ve atmosferdeki etkilerine karşı mücadele, konutun enerji yalıtımı vb. evde başlar. Ama hanedeki bireysel tüketiciyi vurgulayan bir mücadele liberalizmin birey kavramına teslim olmakla eşdeğerdir. Ev içinde kişisel olarak etkilenen sorunlara karşı ölçek büyütüp kolektif mücadele verilmelidir. Kaldı ki ev ölçeğinde oluşan sorunların hemen hepsinin kaynağı başka ölçeklerdir. Eve gelen kömür, kömür madeninde çıkarılır. Evde kömür yakan maden işçisi, işyeri ölçeğinde kömür çıkarırken zehirlenir. O madeni bir şirket çalıştırır. O şirkete izinleri ulusal ölçekte devlet verir. Kömüre dayalı enerji sektörünün planlamasını devlet aygıtları yapar. Bütün madenler, termik santraller, petrol çıkarma platformları, petrol rafinerileri, otomobil fabrikaları, çimento fabrikaları, yerel ölçekte kurulurlar. Mücadele de zorunlu olarak yerel ölçekte ortaya çıkar. Belediyeler, bakanlıkların taşra örgütleri yerel ölçekte çeşitli yetkiler kullanırlar. Kent/belediye ölçeğinde iklim eylem planları yapılır. Yerel yönetimlerin iklimle ilgili aldıkları ve alamadıkları kararlara karşı yerelde mücadele edilecektir. Ama yerel ölçekte yaşama geçirilen, az önce andığım tesislerle ilgili izinlerin çoğu merkezi düzeyde, ulusal ölçekte verilir. Dahası iktisadi kalkınmanın ilkeleri, planları, programları, sektörel öncelikler, enerjinin hangi kaynaklardan elde edileceği, ekolojik yıkımın sorumlusu olacak hangi sermaye grubunun devletten ihale alacağı kararları merkezi düzeyde belirlenir. Bu durumda yerel ölçekten ulusal ölçeğe doğru genişleyen, yerel ve ulusal örgütlenmelerin aralarındaki dayanışmayla, eylem ortaklıklarıyla, ittifaklarla, birliklerle örülen ulusal ölçekli bir mücadele geliştirilir. Bu nedenlerle ulusal ölçekte alınan kararlara ve bu kararları biçimlendiren hükümete de muhalefet kaçınılmazdır. Uluslararası ölçekte örgütlenen BM iklim rejimi ve kurumlarına karşı enternasyonalist bir mücadele uluslararası ölçekte yürütülür. Burada da yerel ve ulusal örgütlenmelerin uluslararası ölçeğe genişlemesi söz konusudur. Kısacası, ev, işyeri, mahalle, yerel, ulusal, uluslararası ölçeklerde mücadeleleri yükseltirken aralarındaki geçişkenliklerin de kurulması bir zorunluluktur.

İktisadi Sorun – İktisadi Mücadele

İklim krizi, iktisadi bir sorundur.

Ekolojik bakımdan üretim, enerji ve maddenin dönüşümüdür. Fizik yasalarına göre bu dönüşümde girdiler ve çıktılar (elde edilen yararlar yanında geriye kalan atıklar olarak çıktılar) birbirine eşittir. Kapitalist üretim ise böyle bir girdi-çıktı eşitliği içinde emek sömürüsüne denk düşen bir artık ürün elde edilmesini şart koşar. Ekolojiyle kapitalist ekonomi arasındaki çelişkinin kaynağı da burasıdır (Altvater, 1989: 67). Çünkü sermaye birikiminin olması için durmaksızın artık değer üretilmesi; madenler, ormancılık, hayvancılık, fosil enerji sektörlerinde olduğu gibi sürekli olarak girdi kullanımının artmasını ve sonuçta karbondioksit, metan vd. olarak da atıkların miktarının sürekli artmasını sonuçlandırır.

Sermaye kesintisiz biçimde büyüme eğilimindedir. Sermaye birikiminin yavaşlaması ya da kesintiye uğraması iktisadi kriz yaratır. Sermaye birikiminin sürmesi için de meta üretiminin genişlemesi bir zorunluluktur. Meta üretimi doğa ve emek sömürüsü sayesinde mümkündür. Meta üretimi olarak iktisadi etkinliğin amacı, kârın (artık değer) ençoklaştırılmasıdır (maksimizasyondur). Bunun için ucuz enerji sağlanır, yoğun hammadde kullanılır, emek sömürü oranı artırılır, doğa ticarileştirilir ve metalaştırılır, geride atıklar ve salımlar bırakılır. Örneğin, imalat, enerji, madencilik, inşaat, çimento, endüstriyel hayvancılık, turizm, kerestecilik şirketlerinin etkinlikleri ormansızlaşmaya yol açar. Ağaç keresteye, orman maden sahasına, vadi taş ocağına, mera atık depolama alanına, yayla turistik tesise, tarla konut alanına, zeytinlik termik santrale dönüştürülerek arazi kullanımı değiştirilir. Ormansızlaşma, mera ve otlakların yitirilmesi, betonlaşma vb. süreçlerinde arazi kullanımının değişmesi, doğanın salımları emme kapasitesini felce uğratar. Bir yandan meta üretimi ve tüketimi süreçlerinde salımlar artarken bir yandan da arazi kullanımının değişmesi iklim değişikliğini hızlandırır.

İktisadi etkinliklerle üretilen tüm nesnelere, makineler, tuğlalar, plastik, yol, beton ve benzerlerinin toplam kütlesi, yeryüzündeki canlıların toplam kütlesini ilk kez 2020 yılında aştı. Son yirmi yılda insan elinden çıkan maddelerin toplam kütlesi iki katına çıktı. Bu hızla gidilirse 2040'da şimdikininki üç katına çıkmış olacak. O kadar ki, her hafta ortalama bir insanın biyokütlesi kadar yapıntı üretiliyor (Elhacham, Ben-Uri, Grozovski, Bar-On, Milo, 2020).

Bu yapıntılar, nesnelere kapitalizmde ya metalar olarak ya da meta üretimini ve tüketimini destekleyecek enerji, yol, havalimanı, baraj vb. altyapı sistemleri olarak üretilirler. Metaların hem üretimleri hem de tüketimleri sırasında enerji kullanılır. Meta üretiminde kullanılan temel enerji, fosil enerji kaynaklarından sağlanır. Fosil enerji, kolay depolanması, bir yerden başka yere taşınmasının kolaylığı, 7/24 ulaşılabilmesi nedenleriyle kapitalist üretimde bağımlılık yaratmıştır. Meta üretiminin artmasına koşut olarak fosil enerji kullanımı, buna bağlı olarak da salımlar artmıştır. Yine meta olarak et üretiminin endüstrileşmesi, hayvancılığa bağlı metan ve

karbondioksit salımlarının artması sonucunu doğurmuştur. Daha önce de belirttiğim gibi, salımların artması sonuçtur. İklim değişikliğinin nedeni, sermaye birikimini sürdürme amacıyla artan meta üretimi ve tüketimidir. Bu nedenle yalnızca salımlara odaklanan mevcut politikalarla iklim değişikliği engellenemez.

Bu olgu, iklim sorunu karşısında iktisadi mücadele alanında **meta üretimini ve tüketimini geriletme zorunluluğunu** gösterir. Bunun için emeğin yeniden üretimi süreçlerinde özel mülkiyet ilişkilerinin yeniden üretimini engelleme pratikleri geliştirilebilir, yaygınlaştırılabilir. Emeğin biyolojik ve toplumsal yeniden üretiminin gerçekleştiği ev, mahalle, köy, kent ölçeklerinde, mahalle komiteleri, meclisleri, komünleri eliyle **kolektif üretimin ve kolektif tüketimin örgütlenmesi** sağlanabilir. Örneğin, mahallelinin kendi gereksinimi için komünal bostanlar, birbirine yardım, imece, dayanışma, mahallede kolektif tüketim alanlarının inşa edilmesi (çamaşırhane, ütü odaları, ortaklaştırılmış internet erişimi, ortak kullanıma açılmış alet-edevat ve nesne paylaşımı, sinema-tv odaları, onarım atölyeleri...) Sermaye düzeni hazır salçanın, kurutulmuş bamyanın meta olarak marketten satın alınmasını dayatır. Mahallelinin imeceyle salça yapması, bamya kurutması, gereksinime göre paylaşması, mahallelinin gereksinimini karşılamak için dikimevi kurulması, köylüler arasında tohum değiş tokuş ağlarının geliştirilmesi, parası olan ya da kredi çeken her çiftçinin traktör satın almak yerine ortaklaştırılan köy traktörleriyle üretimi planlamaları, ortaklaştırılmış üretim etkinliklerinin birkaç örneği olarak burada belirtilebilir.

Tüm bunlar her bir evde ayrı ayrı bireysel kullanım için nesne satın almayı engeller, bireyci değerleri, özel mülkiyetçiliği geriletir, bireysel tüketimi kolektif yollarla sınırlar, meta üretimine köstek olur. Bu yararları sayesinde ekosistemler ve iklim üzerindeki yükü azaltır, ayrıca üretimle tüketimi ortaklaştırırken emekçilerin toplumsallaşmasını, birlikte örgütlenmesini, birbirleriyle temasını da genişletir. Bu tür toplumsallaşma, emekçi kesimlerin siyasallaşmanın ilk basamağıdır aynı zamanda.

Mahalleyi bir yatakhane alanı olarak değil de kolektif üretim, paylaşım, karar alma ve uygulama, ekolojik direnme ve iyileştirme, müzik, sanat, kültür etkinlikleriyle toplumsal yaşam alanı olarak düşünmeliyiz. Böyle **bir kolektif olarak mahalle ve köy, kapitalist iktisadi ilişkileri terk etme olanaklarını araştırma ve bulma deneyimidir.**

Sendikalar, iktisadi mücadelenin önemli örgütleridir. Meta üretiminde yer alan emekçilerin sömürsüne karşı örgütlü, kolektif bir birlik olarak hak arama araçlarıdır. Bu nedenle ekolojik örselenmeye karşı da emeğin mücadelesini yükseltme olanağına sahipler. Bununla birlikte, Türkiye'de resmi rakamlara göre, 14 milyon işçinin yalnızca 2 milyonu, yani yüzde 14'ü sendikalı. İki milyon sendikalı işçinin yalnızca yüzde 6'sı kadın (*Gazete Duvar*, 2021; Çetin, 2021). Bu verilere bakıldığında Türkiye'de sendikaların güçlenmesine, sendikal bürokrasilerin zayıflatılmasına, **sendikalaşma için atılıma** gereksinim duyulduğu açık. İklim ve ekoloji mücadelelerinin yükselişte olduğu günümüzde sendikalar bu mücadelelerin içinde yer alarak iki ayrı yarar elde edecekler. Sendikal örgütler, ekoloji mücadelesi içinde aktifleşen emekçilerle eylem içinde güven ilişkisi kurarak sendikalaşmayı sağlayabilirler. Aynı zamanda emek-ekoloji ortak eylemliliğine örgütsel olarak güç katarlar. Kaldı ki, iklim değişikliğinin aşırı hava olayları

olarak belirtirler, işyerinde, tarlada, mahallede en çok emekçileri etkilediğine göre, tüm sendikaların iklim mücadelesini sendikal mücadelenin doğrudan parçası kılması bir zorunluluktur. **Sendikalar, iklim taleplerini toplu görüşme ve toplu sözleşmeye içererek gündemleştirmeliler.** Bunun yanında sendikalar, iklim değişikliği siyaseti, siyasal ekoloji, ekoloji/iklim mücadelesinde hak arama yolları, emek ve iklim mücadelelerinin etkileşimi ve örgütsel koalisyonu konularında **üyelerine yönelik eğitim programları** düzenleyebilirler.

Sendikaların çatısı altında meta olmayan nesnelerin üretimi ve üyeler arasında paylaşılması örgütlenebilir. Bu etkinlik alanları sendika arazisinde tarımsal üretim olabileceği gibi, ev aletlerini onarım işliği, dikiş işliği, okuma işliği, resim işliği, siyasal tartışma işliği, yerel TV ve radyo yayını işliğidir. Bir yandan meta üretimi ve tüketimine sendikal direnç geliştirilirken bir yandan da işliklerde iklim ve başka konularda siyasal bilinçlenme ortamı yaratılmış olur.

Sendikaların güçlü olduğu yıllarda ABD’de, Brezilya’da, İtalya’da (Barca, 2012), Avustralya’da (Pepper, 1993: 236) işçi sendikalarının kazanımla da sonuçlanan ekolojik talepler içeren mücadeleleri oldu. Daha yakın dönemde 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü karşıtı gösterilerde sendikalarla ekoloji mücadeleleri yan yana Seattle sokaklarında vardı. New York’ta 2014 yılında yapılan Büyük İklim Yürüyüşünde alandaydılar. Greta Thunberg’in başını çektiği 2019 okul grevleri ve gösterilerine destek bildiren pek çok sendika oldu. Bunlar önemli, ama yeterli değil. **Sendikalar iklim mücadelesinin, örgütsel olarak emek cephesinden bağlarını kuran belirleyici aktörler olmaya zorlanmalı.** Üyeleri tarafından, farklı sendikalar, meslek odaları, dernekler, akademik örgütler, ekoloji mücadeleleri, siyasal partiler tarafından zorlanmalı, cesaretlendirilmeli, desteklenmelidir.

Dünyada ve Türkiye’de besin üretimi tekelleşti. Besin maddelerinin ithalatı yaygınlaştı (taşımacılığın iklim etkisi). Tohum metalaştırıldı (biyoçeşitlilik kaybı). Küçük çiftçilere devlet destekleri azaltıldı ya da tümüyle kaldırıldı. Tarım topraklarının ve tarımsal üretimin şirketlerin elinde toplanmasına yönelik düzenlemeler yapıldı.⁴ Böylece önü açılan endüstriyel tarım, enerji yoğunudur (iklim etkisi). Ayrıca tüm bu gelişmeler emekçilerin besin maddelerine erişimlerini daha da zorlaştırıyor. Bu nedenlerle **kooperatif örgütlenmelerle besin maddelerinin metalaştırılmadan ortaklaşa üretilmesi ve paylaşılması** özellikle önemli. Burada kritik bir uyarı ise şudur: Yukarıda örnek verdiğim mahalle, komün, sendikal etkinlikler için olsun, kooperatif pratikler için olsun belirleyici ölçüt, **kapitalist ilişkileri yeniden üretmemektir.** Bunun yöntemi, **emek sömürsüne yer olmaması, ortak karar almanın ve kolektif çalışmanın yerleşmesi, meta üretimi değil üyeleri için geçimlik üretim yapılmasıdır.** Bu ilkelerle örgütlenmiş kooperatif yöntem, iklim zararlısı endüstriyel/kapitalist tarım ve hayvancılığın önünde set oluşturur.

Sınıfsal Sorun – Sınıf Mücadelesi

Yukarıda iklim sorununun ideolojik, zaman-mekan ve iktisadi boyutlarını incelerken sermaye ile emek arasındaki eşitsizlikleri, çelişkileri, karşıtlıkları vurgulamıştım. O tartışmalarda iklim değişikliğinin sınıfsal bağlarını da göstermiş oldum. Orada girmediğim sınıfsal yönleri şimdi ele alabilirim.

İklim sorunu sınıfsal bir sorundur. Sınıfsallığı somutlaştırmak için uluslararası havacılık sektörü örnek verilebilir. Daha ortada Covid 19 salgınının olmadığı 2018 yılı verilerini kullanan bir çalışmada, o yıl dünya nüfusunun yüzde 11'inin uçakla yolculuk yaptığı, yalnızca yüzde 4'lük bir kesimin ülke dışına çıktığı saptanır. Havacılıktaki salımların yarısını, dünya nüfusunun yüzde 1'ini oluşturan "süper yolcular" yapıyor. Bunlar sermaye sınıflarında yer alan ve en çok uçan "elit yolcular" olarak adlandırılanlar. Havacılığın bir yıllık iklim zararının parasal karşılığının 100 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Salımların yarısını yapan sınıf, bu zarara katlanmadığı için yılda 50 milyar dolarlık örtülü bir mali destek görüyor denilebilir (*the Guardian*, 17 Kasım 2020). Bu veride sınıfsallığın birkaç yönü birden saptanabilir. Birincisi, yoksulların zaman-mekan sıkışması yaşamalarından ziyade mekana sıkışmış olmalarıyla ilgili. İkincisi, salımları hangi sınıf üyelerinin yaptığıyla ilgili. Üçüncüsü sermaye sınıflarının yaptığı havacılık salımlarının mali yükünün dünyanın yoksullarının ödemek zorunda bırakılmasıyla ilgili. Dördüncüsü de havacılık sektörü otuz yıldır ve hâlâ salım azaltım mekanizmalarının dışında tutulduğu için hegemonik iklim siyasetinin sınıfsal niteliğiyle ilgili.

Başka bir araştırmada dönemsel bulgulara yer verilmektedir. Buna göre, dünyanın zenginlerinin oluşturduğu yüzde 10'luk bir nüfus 1990-2015 yılları arasında yapılan toplam salımların yüzde 52'sinden sorumlu. Buna karşılık dünya nüfusunun yarısını oluşturan yoksulların aynı dönemdeki payı, salımların yalnızca yüzde 7'sidir. Dünyanın en zenginlerinden oluşan yüzde 1'lik bir nüfus kesiminin tüketimleriyle oluşturdukları kişi başına salımlar, dünya nüfusunun yarısını oluşturan yoksulların kişi başına salımlarından yüz kat daha çoktur (Oxfam, 2020).

Kişi başı salım karşılaştırmaları genellikle tüketim süreçlerinde ortaya çıkan salımları gösterirler. Sanayici, yatırımcı, banka sahibi, tüccar, müteahhit, rantıye vb. sermaye kesimlerinin üretim süreçlerinde ve fosil şirketlere finansal piyasalarda yaptıkları yatırım ve benzeri pratiklerde yol açtıkları ekolojik yükler dikkate alınırsa sermaye ile emek arasındaki ekolojik farklar daha korkunç bir görünüme bürünür.

Yinelemek zorundayım, yalnızca salım verileriyle ilgilenmek, karbonu fetişleştirmektir. Bu hataya düşmemek için kapitalizmin yapısal olarak ekolojik ve iklimsel yıkıma yola açtığı gerçeğinden uzaklaşmamakta yarar var. Nancy Fraser'ın dediği gibi, sermaye sınıfları madenleri, petrolü, kömürü, doğalgazı çıkarma, elektriği üretme, orman, kıyı, otlak, tarım, arazilerini kullanma, gıda sistemlerine biçim verme, ilaç, aşı geliştirme ve patentleme, atıkları bertaraf etme gücünü ve yetkisini ellerinde tutarlar. Bu da demektir ki onlar, doğadaki maddeleri, havayı, suyu, toprağı, hayvan ve bitki topluluklarını, ormanları, okyanusları, atmosferi, iklimi kontrol etmede en büyük pay sahipleridirler. Böylece kapitalist sistem sermayedarlara yeryüzünü yıkıma sürükleme güdüsünü (kâr), araçlarını ve fırsatlarını verir (Fraser, 2021: 102).

Bu kadarla da kalmaz. Sermaye sınıfları doğanın öğelerini birikime dönüştürme sürecinde öteki tüm toplum kesimlerinin doğaya erişimine engel olurlar. Erişime kapatmanın iki biçimi var. İlki doğanın sermaye tarafından çitlenmesidir. Tohum tekelleri çiftçinin kendi tohumunu kullanmasına engel olur. Turizm şirketleri kıyıları, yaylaları, keresteciler ormanları, HESçiler dereleri, RESçiler meraları, kıyıları, TESçiler ormanları, zeytinlikleri, ovaları, AVMciler kent

meydanlarını, parkları, madenciler taşı toprağı, ormanı çitle çevirirler, özel mülkiyet rejimine tabi kırlarlar. Böyle olunca emekçilerin, geçim araçları ve yaşam alanları olarak doğayla ilişkileri kopar. İkincisi de sermayenin yarattığı kirlilik ve ekolojik yıkım, emekçilerin doğadan çeşitli biçimlerde yararlanmalarını engeller. Temiz hava soluyamaz, temiz su içemezler. Çitlenen kıyıda güneşlenemez, ormanda yürüyemez, dereden su içemez, meydana miting yapamaz, parklarda oturamazlar. Dahası, doğayı deneyimleme pratikleri kaotikleşir. Sermayenin etkinlikleri nedeniyle değişen iklimin yangın, sel, don, fırtına, tayfun, aşırı sıcaklık, kuraklık gibi sonuçlarına emekçiler maruz kalırlar. Her iki durumda emekçi kesimlerin yaşama koşulları zarar görür, yaşam kaliteleri daha da düşer, yoksullukları derinleşir (Çoban, 2018).

Gerek iklim sonuçları gerek emekçilere etkileri nedeniyle, **ormanların, meraların, otlakların, tarım topraklarının, zeytinliklerin, kıyıların, meydanların çeşitli iktisadi etkinliklere açılarak şirketlerin eline geçmesine karşı verilen mücadelelerin çoğaltılması ve geliştirilmesi, sendikaların, meslek örgütlerinin, kooperatiflerin, derneklerin bu mücadelelerin etkin parçası olmaları**, iktisadi ve sınıfsal mücadelenin gereğidir.

Dünya Bankası'nın bir raporunda, önümüzdeki dönemin iktisadi toparlanma gerekçesiyle sermayenin Covid 19 salgınındaki kayıp yıllarının telafisine ayrılacağı beklenmektedir (World Bank, 2021). Bu gerekçe, iklim ve yoksulluk politikalarını savsaklamanın yeni bir ideolojik ve sınıfsal bahanesi olacak, yoksul ve emekçi kesimlerin iklim adaletsizliğine bağlı sorunları da ağırlaştırarak devam edecektir.

Her gün daha da derinleşen eşitsizlikler karşısında sermaye sözcüleri, zenginlere, gösterişçi pahalı tüketimlerini toplumun gözünün önünde yapmamalarını salık veriyorlar. Dünya Ekonomik Forumu'nun kurucusu ve başkanı Schwab yazdığı kitapta bu önerisini vurgular. Anlaşılan, zenginler zenginliklerini sergilemediklerinde sınıfsal ayrımların gizli kalacağına ilişkin bir inanış var. Dahası, o satırlarda açıkça görüyoruz ki, sermayenin en büyük korkusu işçi sınıfının, işsizlerin, yoksulların ve çevrecilerin öfkesine konu olmaktır (Schwab ve Malleret, 2020: 368-9). **Sermayenin emekçilerden korkusu sınıf siyaseti araçlarıyla körüklenerek iklim mücadelesi geliştirilebilir.**

Hegemonik iklim siyasetinde öneriler arasında yer verilen karbon vergisi, toplumsal eşitsizlikleri sürdüren bir özelliğe sahip. Benzin ve mazot filtre fiyatı ya da uçak bileti üzerine bindirilecek karbon vergisi, toplumsal eşitsizliği azaltmaz. Çünkü vergiyle birlikte ürünün artan fiyatı, emekçi bütçelerine yük bindirirken bütçesi zaten geniş olan zenginlerin karbondioksit etkilerini azaltmalarına yönlendirecek bir mali yük kesinlikle getirmes. Buna karşılık sınıf siyaseti aracı olarak servet vergisi, karbon vergisinin bu sakıncalarını içermez. Servetler elde edilirken sera gazı salımları ortaya çıkar. Ayrıca nüfusun yüzde birlik zengin kesiminin elinde toplanan o servetler karbondioksit salımlarına yol açan uçak yolculuğu, yat sahipliği, otomobil modelini yenileme ve benzeri sayısız biçimde savurganca, iklim etkisi olan tüketim yapılması için mali kaynaktır. Bu nedenlerle ve ayrıca sermaye ve rantiyeye kesimlerin iktisadi, siyasal etkilerini aşındırmak için, yüzde 50 oranında bir **servet vergisi alınması ortak talebiyle ideolojik, iktisadi, sınıfsal ve siyasal mücadele yükseltilmelidir.** Buradan toplanan bütçe, yalnızca iklim

değişikliğinden etkilenen emekçi, yoksul kesimlerin zarar ve kayıplarının giderilmesine, ekosistemlerin iyileştirilmesine harcanmalıdır.

Toplum kesimleri arasındaki iklim eşitsizliklerini gösteren rakamlara pek çok yayında, BM raporlarında rastlanır. Bekleneceği üzere o yayınlarda, iklim krizinin sınıfsallığı sorununun sınıf siyaseti olarak karşılığına ise hiç rastlanmaz. Oysa çözüm, sorunun nedeninin doğduğu yerde aranmalıdır. İklim değişikliğinin sınıfsal bir sorun olması, çözüm için mücadelenin de sınıfsal bir zemine oturtulmasını kaçınılmaz kılar. Çözüm, **iklim sorununa neden olan sermaye sınıfının sınırlandırılması ve etkisiz kınılmasıyla** başarılıdır. Kesin çözüm de sınıflı toplumun sona erdirilmesidir.

İklim sorunu sınıfsallaştırıldığında, sorumluluğu; emekçi sınıfları ve emekçilerden oluşan ezilen toplum kesimlerini etkileyen iklim eşitsizliklerini yaratan sermaye sınıflarına dayatacak olan politika arayışları başlar. Sorun, 2050 için dilek tutulan “karbon denkleştirme”ye kadar ertelenmemiş olur. Bu çerçevede, yazının önceki bölümlerindekilere ek olarak, **sermayeyi etkisizleştirecek halkın iklim siyasetinin ulusal ve yerel ölçeklerde yaşama geçirilmesi olanaklı olan kimi araçları şunlar:**

Elektrik üretiminin ve dağıtımının, madenlerin, çimento üretiminin, otomobil şirketlerinin, konut üretiminin, içme ve sulama suyu şebekelerinin kamulaştırılması ya da toplumsallaştırılması ve ortaklaştırılması. Gereksinimleri karşılayan enerji üretimi planlaması yapılması. Kamulaştırma bir mülkiyet değişikliğine indirgenirse iklim etkilerinin giderilmesinde yeterli olamaz. Bu yüzden kapitalist toplumsal ilişkilerin ve işleyiş düzeneklerinin yerinden edilmesi gerekir. Bunun için de *üretim, kâr elde etmeye değil, kullanım değeri yaratmaya, ekolojik ilkelere ve iklimin gereklerine uygun olarak planlanmalı ve yönetilmelidir*. Üretimin ve yönetimin ortaklaştırılması, üreticilerin demokratik karar alma sürecinin asli öğeleri olmalarıyla mümkündür.

Yerel enerji üretimi ve o enerjinin yerel kullanımı. Enerji bakımından yerel kendine yeterliliğin sağlanması. Böylece enerji üretimi sürecinde bölgesel toplumsal eşitsizlikler ve ekolojik yükler oluşmasının önlenmesi. Fiziksel, coğrafi vb. kısıtlar nedeniyle yerel enerji üretiminin yerel gereksinimi karşılamaması durumunda, merkezi bütçeden, enerji üretilen bölgelerde ekosistemi iyileştirici önlemlerin yürürlüğe konulması.

Mülk konut üretimine son verilmesi, bu yolla rant için yık-yapçılığın, enerji kaybının, gereksiz çimento üretiminin, taş, kum, mermer ocağı açılmasının, konut için arazi kullanımındaki değişikliğin engellenmesi. Herkesin barınma gereksiniminin karşılanması. İnşaat sektöründeki rant ekonomisinin kent yayılımını ve dolayısıyla da otomobile davetiye çıkartan iş-ev arası uzaklığı belirlemesinin önlenmesi. Kentsel büyümeyi ve yayılmayı sınırlandıran önlemler alınması.

Şehirlerarası havayolu taşımacılığının, alternatif ulaşım araçlarıyla altı saatin altında yapılabilirdiği iller arasında yasaklanması (çünkü alternatif toplu ulaşım araçlarının ekolojik yükü daha az). Her kente bir havalimanı sevdasının terk edilmesi.

Otomobil kullanımından vazgeçirecek politikaların hayata geçirilmesi. Kent merkezlerinin otomobilsizleştirilmesi. Ne elektrikli ne hidrojenli otomobil, ama otomobilsiz bir yaşam oluşturulması. Otomobil karşıtı önlemlerle otomotiv sektörünün yol açtığı madencilik ekinlikleri, enerji kullanımı, otoyol ve köprü yapımı, salımlar ve ekolojik yıkımın en aza indirilmesi. Bunun parçası olarak yaygın, güvenilir, dakik ve ücretsiz toplu taşıma sistemlerinin kurulması. Ücretsiz ulaşım hakkı talebinin, toplantılarda, mahalle meclislerinde, muhtarlıklarda, belediye meclislerinde, kent konseylerinde, parlamentoda, sokakta daha gür biçimde seslendirilmesi.

Altın, pırlanta vb. değerli metallerin yatırım ve takı nesnesi olarak kullanılmasının yasaklanarak madencilik sektörünün küçültülmesi.

Endüstriyel hayvancılığı sona erdirmek için işletmelerdeki hayvan sayılarının, arazi ve su kullanımının sınırlandırılması. Metan salımlarının yüzde 32'si hayvancılık sektöründen, yüzde 35'i de fosil yakıtların çıkarılması, işlenmesi ve dağıtımından kaynaklanır. Metan gazının iklim etkisi karbondioksitten onlarca kat çoktur. Bununla birlikte, karbondioksit yüzlerce yıl atmosferde kalırken metanın atmosfer ömrü on yıldır (UNEP ve Climate and Clean Air Coalition, 2021: 9). Bu nedenle fosil ve hayvancılık sektörlerinde metan gazı salımlarının sert biçimde azaltılmasının kısa sürede olumlu atmosferik etkisi olur. Toplumda kişi başı et tüketimine aylık üst sınır konulması da zengin kesimin etçil beslenme tarzı düşünülüğünde ekolojik adalete uygun olur. Ayrıca şu gibi önlemler düşünülebilir: Herkes için dengeli bir bitkisel beslenme politikası uygulanması, yoksul hanelere besin maddesi desteği sağlanması, bedava tohum dağıtılması, ortaklaşa üretim ve gereksinime göre paylaşım ilkesiyle geçimlik tarım ve hayvancılık yapılması için boş arazilerin tahsis edilmesi.

Fosil yakıtları terk ederek salımları azaltmak, önemli bir taleptir. Bununla birlikte, hegemonik iklim söylemlerinde yer alan, salımların azaltılması için yenilenebilir enerjiye geçilmesi önerisi, enerji dışında kalan sektörlerde mücadele sürdürmeyi neredeyse anlamsızlaştıran, sektör bir içeriğe büründürülmüştür. Kapitalizmin enerji olarak fosile bağımlılığı, fosil karşıtı bir mücadelenin önemine işaret eder. Ancak bu mücadele fosilin yerini alsın diye yenilenebilir enerji şirketlerinin desteklenmesi biçimini aldığı anda kapitalist birikim kesintisiz sürmüştür. Fosilin yerini yenilenebilir alırken yenilenebilir enerji tesislerinin yarattığı sayısız ekolojik ve toplumsal sorun doğar. Oysa sermayenin sürekli artan fosil ve yenilenebilir enerji talebini azaltmak gerekir. Bunun yolları da az önce sıraladığım önlemlerdir. Dahası, **sermayenin fosil bağımlılığını sermaye için bir krize dönüştürmek** olasıdır. Bunun yolu da yeni petrol, kömür, doğalgaz çıkarma projelerine,⁵ termik santrallarda, doğalgaz santrallerinde elektrik üretimine, sermaye için kazanç kapısına dönüşen yenilenebilir enerji projelerine demokratik bir mücadeleyle engel olunmasıdır.

Silahlı çatışmalar ve savaşlar, insanların ölmesine, doğadaki canlı cansız varlıkların yitirilmesine, sera gazı salımlarına, enerji kaynaklarının ve emek gücünün silahlanmaya ayrılmasına yol açarlar. Sermayenin ve silah baronlarının toplum üzerinde tahakküm kurmasına, siyasal iktidarların her tür toplumsal muhalefeti, iklim mücadelesini susturmasına yararlar. Bu

nedenlerle **yerel, ulusal ve uluslararası ölçeklerde toplumsal barışın kurulması mücadelesi, iklim mücadelesinin ayrılmaz ve öncelikli öğelerinden biri olmalıdır.**

İklim sorununu sınıfsallaştırmak, “sınıf indirgemeciliği” olarak anlaşılmalıdır. Sınıf ortak kesen olmakla birlikte kapitalist toplumda sömürü ilişkileri yanında tahakküm ve baskı ilişkileri de söz konusudur. Bu ilişkilerin yarattığı eşitsizlikler, iklim eşitsizliklerini artıran etkilere sahip. Örneğin, köylü kadın, Kürt işçi, Suriyeli mülteci çocuk, katmanlı toplumsal adaletsizliklere uğratıldıkları için iklim değişikliğinin etkilerine de daha çok maruz kalırlar. Emek sömürsü ve ekolojik yıkımdan beslenen kapitalizm, aynı zamanda kadın üzerinde tahakküm kuran ataerkil bir düzendir. Benzer biçimde, farklı ırk ve etnik kimliklere uygulanan baskı ve tahakkümün arkasında, sömürgecilik, sermaye birikimini sürdürmek için doğal kaynaklara erişim, emekçilerin kölelik koşullarında çalıştırılmaları, düzen karşıtı muhalefetin gelişimine engel olmak üzere ötekileştirme gibi nedenler yatar. Dünyadaki ırk ve etnik ayrımcılık, sömürgecilik ve emperyalizm; madencilik ve doğal varlıkların talan edilmesi biçiminde, ekolojik yıkımın mekansal dağıtımı biçiminde ya da var olan geçimlik üretim etkinliklerinin (hayvancılık, balıkçılık, tarım, orman, mera ve yayla kullanımının) engellenmesi ya da güvenlik gerekçesiyle yasaklanması, nüfusun yerinden edilmesi, göçe zorlanması biçiminde ekolojik boyutlara sahip. Bu nedenle, sömürgecilğe, emperyalizme ve her tür ayrımcılığa karşı özgürlük mücadelelerinin ekolojik zeminiyle emek, ekoloji ve kadın hareketlerinin mücadele zemini birbirleriyle örtüşür. İlgili yazında “kesişimsellik” (Crenshaw, 1996) ve “çevrecilik-ötesi” (Fraser, 2021) gibi kavramlar, üst üste binerek katmerlenen sömürü, baskı ve tahakkümlerin örtüşme alanlarını ve bu nedenle de sınıf, ırk, etnik kimlik ve kadın hareketlerinin ortak mücadele olanaklarını vurgular.

Siyasal Sorun – Siyasal İktidar Mücadelesi

İklim krizi, siyasal bir sorundur. Kapitalist devlet iklim sorununun parçası ve çözümün engelidir. Bu nedenle iklim sorununun çözümü, emekçi sınıfların ve ezilen toplum kesimlerinin siyasal iktidarını gerekli kılar. Bu tezi, dört dayanakla gerekçelendirebilirim.

Birinci dayanak, kapitalizmde siyasetin merkezileştiği ve yoğunlaştığı bölge olan devletin rolüne ilişkindir. Kapitalist devlet, emek-sermaye ve doğa-sermaye çelişkilerinde sermayenin yanında yer alır. Böylece her iki çelişkinin tarafıdır. Başat siyasal aygıt olarak devlet, sermayeyle birlikte ekolojik yıkımın ortağıdır. Her şeyden önce kapitalist devlet, sermaye sınıfının emekçi sınıflar ve doğa üzerinde tahakküm aracı olarak örgütlenir. Ülkenin izleyeceği bütün iklim, enerji, ulaşım, madencilik, sanayi, inşaat, arazi kullanımı, tarım, hayvancılık ve öteki politikalar, devletin yasama ve yürütme organlarında kararlaştırılır. Bu politikalar emekçilerin ve doğanın yararını değil sermayenin çıkarlarını gözetmek üzere yapılırlar. Hemen her ülkede hem yetersiz, hem de başarısız olan salım azaltım hedeflerini devletin koyması ve uygulaması, iklim krizinin yine siyasal yönünü ortaya koyar. Benzer biçimde, devlet iklim değişikliğinden emekçi ve ezilen kesimlerin etkilenmesini önleyecek önlemleri almadığı, kurumsal yapıları oluşturmadığı, gerekli bütçeleri ayırmadığı için de iklim krizi siyasaldır.

Devlet uluslararası iklim rejiminin de baş aktörüdür. Öyle ki, devlet uluslararası ölçekte alınan kararları biçimlendirir, iklim anlaşmalarını benimser ya da dışında kalır, benimsediklerinin bir bölümünü yasalar ve politikalar olarak uygulamaya koyar ya da koymaz.

Devlet aygıtları, doğanın korunmasıyla, iklimle ilgili yasaların ve politikaların gevşek olması yönündeki sermaye taleplerine boyun eğer. Sözelimi, Türkiye’de altı yıllık erteleme ardından kamuoyu baskısıyla getirilen yasa değişikliğine karşın, devlet kurumları, baca filtresi bulunmayan termik santrallerin çalıştırılmasına açıkça göz yumuyorlar. Türkiye’nin salımları azaltmaya yönelik bir iklim politikasının bulunmaması; madencilik, fosil kaynaklara dayalı enerji üretimi, çimento, sanayi, çelik, inşaat, otomobil, denizcilik, hava ulaşımı sektörlerindeki sermaye çıkarlarını korumak içindir. Oysa yeni yayımlanan IPCC raporunda, Türkiye’nin bulunduğu Akdeniz Bölgesi’nde, yaz aylarında küresel ortalamadan daha yüksek bir sıcaklık artışına işaret edilmekte ve kuraklık, yağış miktarında düşüş, toprak nemliliğinde azalma, yangınlarda artış beklenmektedir (IPCC, 2021: SPM-12; TS-51, 75, 77, 90). Buna karşın yirmi yıldır görevde olan AKP Hükümetleri, iklim politikasızlığı politikası izlemeye devam etmektedir.

Kapitalizmde devlet bürokrasileri, sermayenin doğayı yağmalamasına yol açan bütün izinleri, ruhsatları verir. Denetimlerde şirketlerin düzenlemelere aykırı uygulamaları görmezden gelir. Ayrıca, yürütme organı olarak Cumhurbaşkanı ve parlamenter sistemde hükümet, Louis Althusser’in terimleriyle, “devletin baskı aygıtları” olan asker, polis, jandarmayı kontrol eder; yargı kurumlarına atama yetkileri kullanır. Yine, “devletin ideolojik aygıtları” olarak okullar, medya, sarı sendikalar da derecesi ülkeden ülkeye değişse de yürütme organının denetimindedir (Althusser, 1989). Dahası devlet aygıtları, toplumsal muhalefetin devletten çevre önlemlerini artırması, sermayenin doğayı yıkıma uğratmasının engellenmesi, iklim politikasının iyileştirilmesi yönündeki taleplerini baskı altında tutar. Ekoloji ve iklime ilişkin toplumsal talepler, devletin şiddet tekeliyle, polis zoruyla, yargı organlarıyla, mahkemelerle, cezalarla, medya kuruluşlarıyla yıldırılmaya çalışır. Devletin organ ve kurumları, sermayenin yıkım güçlerinin önünü açarken yıkıma karşı çıkan ekolojik direnişlere de göz dağı verir. Kapitalist devlet, ırk, etnik ve toplumsal cinsiyet kimlikleri nedeniyle ezilen kesimler üzerinde baskı kurarak da mevcut düzenin sürdürülmesini sağlar.

Demek ki, kapitalizmde tüm sınıf ve tahakküm ilişkileri; parlamentoda politikaların yasalaşması, mahkemelerde yargılama, yürütme organında da uygulama ve denetim yetkilerinin toplandığı devlet aygıtlarıyla korunur ve sürdürülür. Bu bakımdan devletin yasama, yürütme, yargı olarak üç erki arasında bir ayırmadan çok bir bütünlük oluşur.

Devlet, sermaye hegemonyasını ortaya çıkaran ideolojik, iktisadi, sınıfsal ağların siyasal düğüm noktası olduğu içindir ki iklim sorunu siyasaldır. Çözümü de **devletle sermaye arasındaki ortak yaşam (simbiyoz) ilişkisini besleyen göbek bağı olan bu siyasal düğümün kesilmesidir**. Bu ise devletin ve iktisadi etkinliklerin kontrolünü, emekçi sınıfların ve ezilen toplum kesimlerinin elde ettiği bir **siyasal iktidar değişikliğini** gerekli kılar. Böylece, iklim politikalarının emekçi kesimlerin ve ekosistemlerin yararı gözetilerek, bilimsel ve etkili önlemlere dayanarak oluşturulması ve yaşama geçirilmesi mümkün olur.

Devlet, kapitalist niteliği nedeniyle iklim sorununun parçasıdır. Devlet, olduğu haliyle bırakıldığında şirketlerle birlikte ekolojik sorunları yaratmayı sürdürür. Bu nedenle devletin kapitalist niteliğine son verilmelidir. Emegın iktidarında devlet, şirketlerin iklimi ve emekçi toplum kesimlerini hiçe sayan etkinliklerini hızla engelleyen bir araca dönüşür. Bu durumda iklim siyaseti çerçevesinde **devlete biçilen temel rol, sermayeyi etkisizleştirmektir**. Marksizmin siyasal önermesine göre de sermaye sınıflarının etkisiz kılınmasına koşut olarak sınıflı toplumun ürünü olan devletin sönlendirmesi süreci tamamlanacaktır.

İklim politikaları, sermayenin talepleri karşılanarak ve karbonsuzlaştırma takvimi 2050'ye ertelenerek başarı sağlayamaz. Tam tersine, iktisadi etkinlikleriyle ve siyasal bağlarıyla iklim sorununun yaratıcısı olan sermaye dize getirildiği ölçüde alternatif iklim politikaları başarıya ulaşır. Çünkü daha önce vurguladığım üzere, iklim sorunu iktisadi ve sınıfsal bir sorundur. **İklim sorununu yaratan sermaye sınıflarına boyunduruk vurmanın yolu, devletin kapitalist niteliğine son vermektir**. Böylece ekolojik yıkıma yol açan sermaye siyasal olarak etkisizleştirildiğinde emekçiler için iklim siyasetinin demokratik koşulları sağlanacaktır.

Siyasal iktidarın elde edilmesinin ikinci dayanağı, uygulamadaki hegemonik iklim politikalarının yarattığı siyasal çözümsüzlüğe ilişkindir. İklim rejiminin hedefleriyle uygulama araçları arasındaki uçurum, iklim sorununun siyasal olarak kilitlendiğini gösteriyor. Uluslararası iklim rejiminin temel hedefi, küresel sıcaklık artışının 2100 yılında 1,5 derecelik bir artışta durağanlaşmasının sağlanmasıdır. Ne var ki sıcaklık artışında baz alınan 1850-1900 arası döneme göre günümüzde dünya ortalama yüzey sıcaklığındaki artış, bir dereceyi çoktan geçmiş durumda. Dahası, dünyanın çeşitli bölgelerinde 1,5 derecelik artışa da daha şimdiden ulaşıldı. Var olan artış eğilimleri sürdüğünde dünya genelinde ortalama sıcaklık artışında 1,5 derece eşığı, 2100 yılında değıl, 2030'lu yılların hemen başında gözlenecek (IPCC, 2021: TS-9).

Gerekli olan salım azaltım hedefi ile izlenen politikalar arasındaki uyumsuzluğu gösteren çalışmalar var. Örnek olsun: 2015 tarihli Paris İklim Anlaşması uyarınca taraf devletler, 2030 yılı için sera gazları salım azaltım hedeflerini güncelleyip yükseltmeliler. Çünkü sıcaklık artışının 2100 yılında 1,5 derecede tutulması için, 2030 yılına gelindiğinde, tarafların ilk vaatlerine göre salımları yüzde 55 azaltılmaları gerekiyor. Oysa, taraf devletlerden yenilenmiş hedef bildiren 75 ülkenin bildirimini inceleyen bir rapora göre, bu ülkelerin beş yıl önceki hedeflerine göre yalnızca yüzde 2,8'lik bir ek azaltım vaatleri var (UNFCCC, 2021: 5; Fransen ve Waskow, 2021). Bu da devede kulaktır.

Kaldı ki ülkelerin toplam salımları, İklim Sözleşmesi'nin imzalandığı 1992 yılından bu yana artmaktadır. 1990-2015 arasını kapsayan dönemde yıllık salımlar yüzde 60 artarken birikimli toplam salımlar da iki katına çıkmıştır (Oxfam, 2020). Salımların azaltılması bir yana iki katına çıkması, hegemonik iklim siyaseti önlemlerinin işe yaramadığının açık bir göstergesidir.

Salımların azalmak yerine artıyor olması, uygulamaya konulan politika araçlarının uygunsuzluğunun ve yetersizliğinin açık kanıtlarıdır. Bir başka deyişle salım azaltım politikası ile onun uygulama araçları arasındaki çelişki göz ardı edilemez. İronik biçimde, bunlar salım azaltım araçları olarak sunulurlar. Gerçekte, çoğunun, atmosfere şu anda bırakılan ve bırakılacak olan

salımların engellenmesiyle ya da azaltılmasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Kullanılan politika araçlarından biri olan “karbon ticareti” salımların miktar olarak azaltılmasına değil, şirketler arasında parayla el değiştirmesine dayanır. Benzer biçimde, Kyoto Protokolü’nde öngörülen “temiz kalkınma” ve “ortak uygulama” mekanizmaları, salımı azaltmayan ülkenin, kendi azaltım hedefine ulaşıyor gibi görünmesini sağlamak üzere ülkeler arasında salım alışverişine olanak tanır. Orman varlığının hesaba katılması yöntemi, yapılmakta olan salımları miktar olarak azaltmak yerine bir ülkedeki ağaçların atmosferden karbon emmesine bel bağlar. “Karbon yakalama ve depolama” ve “doğrudan hava yakalama” yöntemleri, henüz teknolojisi gelişmemiş politika araçlarıdır. Uygulaması bile olmayan, varsayımsal bu iki teknolojik yönetime dayanarak (bkz. Dyke, Watson, Knorr, 2021; Malm ve Carton, 2021) atmosferdeki karbondioksit miktarının azalacağı savıyla, 2050 için açıklanan salım hedefleri sanki tutturulacakmışçasına halka yutturulmaya çalışılır. Güneşten gelen ışınların bir bölümünün yeryüzüne ulaşmasını engellemeye yönelik jeo-mühendislik düşleri de şirket etkinliklerinin yol açtığı salımların miktarını azaltmayı amaçlamaz, yeryüzü sıcaklık artışını durdurma arayışlarıdır. Fosil yakıtlardan uzaklaşmak üzere yenilenebilir enerjiye geçiş programı, salımların bir miktar azalmasını sonuçlandırabilir. Bununla birlikte, meta ve enerji üretiminin ve tüketiminin azaltılması planlanacağına, kapitalizmde bir enerji kaynağından başkasına geçilerek iklim ve ekolojik örselenme sorununun çözüleceği hayali satılmaktadır. Aynı aymazlık, benzinli taşıtlar yerine elektrikli taşıtların konulması politikası için de geçerlidir. Elektrikli taşıt üretiminde gerekli madenlerin, metallerin, elementlerin, pillerin, pil doldurma istasyonlarının ve gerekli elektriğin sağlanması süreçlerinde sera gazı salımları oluşur.

Uygulamadaki iklim siyasaları ve araçları, sermaye düzeninin iktisadi ve sınıfsal işleyiş düzeneklerini olduğu gibi korudukları için iklim sorunu çözülmüyor, tersine derinleşiyor. Zaten politika hedeflerinin ve araçlarının eksik, ilgisiz, yetersiz ve isabetsiz olmasının nedeni de budur. Açıktır ki, *etkili iklim politikalarının gerekliliği ile sermayenin isterleri arasındaki çelişki*, burjuva siyasal düzende aşılamıyor. Bu çelişki **özel mülkiyet ilişkilerinin sona erdirilmesi** ile sermaye etkisizleştirilerek aşılır.

Özel mülkiyet, yeryüzüne, tüm varlıklara ait olanın bir bireyin tekeline geçmesidir. Özel mülkiyet, yalnızca mülk sahibi olan ve olmayan sınıflar arasındaki ilişkiler bakımından değil, üzerlerinde özel mülkiyet kurulan canlı varlıklar bakımından da tahakküme, çitlemeye, dışarda bırakmaya, doğadan yararlanmayı engellemeye yol açar. Bu nedenle özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, tüm canlı varlıkların doğayla ilişki biçimlerini doğrudan etkiler. Ama sermaye, özel mülkiyet ilişkilerini gönüllü olarak terk etmeyecektir. Zor tekeli olarak devletin, mülk sahiplerinin yanında değil de karşısında konumlandırılarak mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesinin koşulu, siyasal iktidar olmaktır. Böyle ele alındığında yeryüzündeki tüm varlıklar bakımından iklim sorununun çözümü, emekçilerin siyasal iktidar olmasına bağlıdır.

Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet, mülk sahiplerine iktisadi ve siyasal güç sağlar. Mülkiyet ilişkileri ise yasama, yürütme, yargı erkleriyle yani devlet tarafından hukuken tesis edilir, korunur ve sürdürülür. Siyasal iktidarın el değiştirmesinin önemi burada yatar. Emekçi sınıflar devlet yönetimini elde ettiklerinde, üretim araçlarını toplumsallaştıracaklar, özel mülkiyete son verecekler, sermaye sınıflarının iktisadi ve siyasal gücünü kıracaklar. Böylece iklim politikasının

önündeki sermaye ve kapitalist devlet engeli kaldırılacak, fosil enerjinin terk edilmesi, salımların azaltılması, meta üretiminin sönmümlendirilmesi, iktisadi planlamanın ekolojik ilkelere dayandırılması, doğa üzerindeki yükü azaltacak biçimde kullanım temelinde üretim-tüketim örgütlenmesi mümkün olacak; doğayla ussal ilişkiler sayesinde iklim değişikliği ve ekolojik yıkım önlenecektir. Başka bir deyişle, bu yazıda ele aldığım, ideolojik, sınıfsal, iktisadi yapısal dönüşümler, siyasal yapıdaki dönüşümle sığrama yapacaktır.

Üçüncü dayanak, **siyasetlesztirmenin panzehrinin işlevsel kılınmasıyla** ilgilidir. İlk bölümde tartıştığım ideolojik saptırma, iklim sorununun iktisadi ve siyasal nedenlerini gizler. Az önce vurguladığım politika araçları da iklim sorununun mali, teknolojik ve jeomühendislik yöntemlerle sistem içinde çözüldüğü yanılsaması yaratır. İdeolojik ve teknik anlamda sorun, uzmanlara havale edilir. Böylece, birincisi, sorunun derinleşmesinde siyasal iktidarların sorumluluğu gündemden düşürülür. Halkın öfkesini siyasal iktidarlara, devlet aygıtlarına yöneltmesinin önu kesilir (Suç, yetersiz uzmanlara, teknoloji eksikliğine yüklenir). İkincisi de halkın, iklim sorununu siyasallaştırmaya, toplumsal olarak tartışmasına engel olunmaya çalışılır. İklim taleplerini demokratik yollarla dile getirenler göz altına alınarak, baskı uygulanarak, suçlulaştırılarak iklimle siyaset arasındaki bağ kesilmek istenir. Her iki durumda iklim sorunu, siyasetlesztirilir (depolitize edilir).

Teknik araçlara sıkıştırılmış bir uzmanlık dili yaratılması, iklim konusunda siyasal tartışmaya girmek isteyen halktan insanları dilsizleştirir. Uzmanlık dilini konuşamayan geniş kesimlerin siyasal karar alma süreçlerine ve politika araçlarına etkide bulunmaları çok güçtür. O dile ve onu konuşan profesyonellere erişimi olmayan, emekçilerden oluşan nüfusun çoğunluğu, bir yandan siyasal sürecin dışında tutulur. Bir yandan da devletin ideolojik aygıtlarıyla iklim konusunda “herkesin aynı gemide olduğu” iddiası ileri sürülür. Bu iddia, siyasetlesztirmeye meşruluk zemini sağlar. Buna göre, iklim değişikliği, siyasetler üstü bir tarafsızlıkla, önlemler siyasete bulaştırılmadan, teknik olarak ne gerekiyorsa yapılarak herkes için çözüme kavuşturulacaktır. Böylece, siyasal iktidar sahipleri, egemen sınıfların, şirketlerin yararına olan “önlemleri” herkesin yararınaymışçasına genişletip benimsetme fırsatı bulurlar. Siyasetlesztirme sayesinde sınıfsal siyasal düzen hiçbir yara almadan sürdürülür.

İklim değişikliğinin nedenini ve çözümünü mevcut kapitalist düzenden yalıtın siyasetlesztirme olgusunun karşıtı, **iklim sorununu ve çözüm stratejisini siyasallaştırmaktır**. Siyasal iktidar için demokratik mücadele, hem toplum içinde iklimi siyasal tartışma ve eylem konusu yaparak iktidarın siyasetlesztirmeye çalıştığı siyasal alanı yatay olarak genişletir. Hem de ekoloji eksenine sahip muhalif siyasal güçler, iklim talepleri etrafında mevcut siyasal iktidarların değiştirilmesi hedefiyle bir araya toplanır, birlikte hareket ederler.

Siyasal iktidar mücadelesinin gerekliliğine dair dördüncü dayanak ise kapitalizmde iktisadi ve siyasal yapıların etkileşimiyle ilgilidir. Kapitalizm, iktisadi ve siyasal alanların biçimsel ayrımına dayanır. Üretimin yapıldığı iktisadi alanda, emek sömürsüyle artık değere el koyma sürecinde sermayedar, kölelikte ve serflikte gözlenen türden siyasal ve silahlı zor kullanmaz. İşçiyle işverenin kendi aralarında “gönüllü” olarak anlaşmış oldukları kabul edilir. Böylece üretimin yapıldığı iktisadi toplumsal alan ile zor tekeli elinde tutan devleti de içeren siyasal alan

birbirinden ayrılmış görünür. Ancak kapitalizmdeki ekonomi ve siyaset ayrımı, yalnızca biçimsel bir ayrımdır (Meiksins Wood, 1981). Çünkü sermaye sınıfları, partilerle, işveren örgütleriyle, şirketleriyle, medyayla, fonladıkları uzmanlarla, siyasal yapıya nüfuz ederek üretilen politikalara biçim verirler. Devlet de iktisadi, mali, siyasal, ideolojik, imar, altyapı ve benzeri araçlarla sermaye birikimini destekler ve kolaylaştırır. Kaldı ki, şirketler, emekçileri ve ekolojik mücadelelerini yola getirmek için gerektiğinde devletin zor aygıtlarından, askerden ve polisten de yardım alarak iktisadi toplumsal ilişkilere siyasal araçlarla müdahale ederler. Bu bakımdan piyasa ekonomisi ve kapitalist devlet, emek sömürsü ve ekolojik yıkım sürecinin birbirini besleyen ve bütünleyen iki boyutudur. Devletin kapitalist niteliği sona erdirilmediğinde, iklim etkisi olan sermaye etkinliklerinin siyasal, yasal, yargısal, mali, ideolojik, zora dayanan ya da rıza üreten aygıtlarla beslenen damarları kurutulmaz. Bu damarlar kurutulmadan sermayenin iklimi değiştiren iktisadi etkinliklerine engel olunamaz.

Bu saptama, toplumsal, iktisadi, sendikal, kooperatif, ortaklaşım (müşterek), komün, dayanışma mücadelelerine odaklanan anlayışlar ile siyasal iktidarı elde etmeye odaklanan mücadele anlayışları arasındaki ilişkiler bakımından da sonuç doğurur. Sivil toplum/iktisadi yapı ile siyasal yapı ayrımı biçimsel olmayıp da mutlak bir yarılma oluştursaydı, o durumda bu iki alanda iki kola ayrılan toplumsal ve siyasal mücadelelerin etkileşime girmesine gerek olmadığı ileri sürülebilirdi.

İktisadi ve siyasal alanlar kapitalizmde biçimsel olarak ayrı ama bütünlük oluşturdukları içindir ki iktisadi ve siyasal mücadele birbirinden bağımsız ve kopuk olamaz. Bu nedenle iklim mücadelesini, yalnızca iktisadi alana, özel alana, sivil topluma ya da yalnızca siyasal alana ve devlete odaklamak eksik kalır. Dolayısıyla, bu iki alanda “toplumsal dönüşüme” ya da “siyasal dönüşüme” odaklanan mücadele yaklaşımları birbirine karşıt, birbirine alternatif, birbirinden ayrı düşünülmemelidir; tersine, her iki yaklaşım, birbirinin eksikliğini giderir, birbirini geliştirir, birbirini tamamlar. Her iki mücadelenin amaçları aynıdır. Amaç, kapitalizmdeki sömürü, tahakküm, ayrımcılık, sömürgecilik, baskı ve bireycilikten kurtulmak, doğayla ussal, ekolojik ve kolektif ilişkileri kurmak, geliştirmek, yaygınlaştırmak ve böylece iklim sorununu aşmaktır. Bu ilişkileri komünde, kooperatifte, ortaklaşımında yaşama geçirmek, geleceği bugünden inşa eden bir toplumsal deneyim birikimi yaratır. Ne var ki, bu gibi toplumsal deneyimlerin sınırları da göz ardı edilemez. İlk, örneğin geçimlik tarımsal üretim kooperatifi, kapitalist meta üretimini aşındırması bakımından iklim dostu bir mücadele aracıdır. Bununla birlikte, bu gibi kooperatifler endüstriyel tarım ve hayvancılık şirketlerinin, termik santrallerin, çimento, çelik, madencilik, hava ve deniz yolu ulaşımı şirketlerinin iklimi değiştiren etkilerini yok etmezler. Bunu başarabilmek için farklı sektörlerdeki şirketlerin iktisadi ve siyasal gücünü kırmak, bunun için de toplumsallaştırma, üretim araçlarının özel mülkiyetine son verme vb. makro politikaları yürürlüğe koyacak bir siyasal iktidar değişikliğini gerçekleştirmek zorunludur. İkincisi de sermaye ve kapitalist devlet, yalnızca siyasal iktidar değişikliği talep edenleri değil aynı zamanda toplumsal yaşamdaki bu deneyimleri de kendisine rakip gördüğü için boğmaya, etkisizleştirmeye, yaygınlaşmalarını engellemeye çabalar. Bu çabayı ters yüz etmenin ve toplumsal dönüşümlerin önünü açmanın yolu, sermayeyle devletin işbirliğine son verecek olan bir siyasal dönüşümdür.

Çeşitli mücadeleler arasındaki etkileşimi kolaylaştıracak bir öge, mevcut düzenin dışladığı toplum kesimlerini görmektir. Kendilerinden başkalarının da dışlandığını görmek, dışlanan taleplerin ortak bir dile çevrilmesine yardım eder. Türkiye için düşündüğümüzde sermaye düzeninde talepleri dışlananlar listesi genişler: Kürtler, kadınlar, aleviler, LGBT+, emekçiler, köylüler, işsizler, mülteciler, aleviler, ekoloji mücadelesinde yer alanlar... Siyasal rejimde dışlanmışlığın gerekçeleri üzerinde tartışmak, mevcut düzenin emekçilere karşı kapitalist, kadına karşı ataerkil, etnik ve dinsel kimliklere karşı ayrımcı, doğaya karşı tahakkümcü niteliklerini açıklığa kavuşturur. Bu niteliklerden birini değiştirmek yeterli olmayacağı için kapitalist düzeni baştan sona değiştirmek gerekir. Bunu başarmak da **talepleri dışlananların kesişen muhalefetinden siyasal iktidar olmayı hedefleyen bir siyasal özne oluşturulmasıyla** mümkündür.

Dışlanan toplum kesimleri, birbirini görmezden gelmeyen, birbirine indirgenmeyen ama birlikte eyleyen, ortak hedeflere yönelik ortak eylemlerde güç birlikleri yaratan, çapraz bağlar kuran, ittifaklar oluşturan, birbirinin içine geçen, birlikte örgütlenen bir toplumsal ve siyasal mücadele inşa edebilirler. İklim için mücadele böyle bir inşa için elverişlidir. İklim mücadelesi, farklı toplum kesimleri arasında, onların çeşitli biçimler alan mücadeleleri arasında siyasal ve ekolojik köprü kurmaya olanak sağlar. Böylece iklim için mücadele ederken aynı zamanda sendika, ortaklaşım, kooperatif, dernek, komün, parti, platform, yerel çevre direnişi ve başkalarının yer aldığı çeşitli mücadele öznelerinin yeni bir siyasal konfigürasyonunu, siyasal buluşma momentini oluşturmanın da yolu açılır.

İklim mücadelesi, çeşitli mücadeleler arasında toplumsal, ekolojik ve siyasal buluşma momentini sağlar. Çünkü, yukarıdaki başlıklar altında gördüğümüz üzere, kapitalizmin yarattığı ve varlığını borçlu olduğu emek sömürsünün, işsizliğin, yoksulluğun, toplumsal eşitsizliklerin, ayrımcılığın, baskı ve tahakkümün doğrudan konusu, mağduru ve tarafı olan çeşitli toplum kesimleri, aynı zamanda iklim değişikliğinin ve ekolojik yıkımın en yoğun, eşitsiz, ölümcül etkilerine maruz kalan toplum kesimleridir. Bu bakımdan iklim için mücadelenin örgütlenmesi, sermaye düzeninde talepleri dışlananların kapitalizme karşı birlikte örgütlenmesinin çimentosudur.

Her ne kadar proletarya ve örgütleri bir süredir şu bilincin uzağına düşmüş olsalar da, Marksizme göre işçi sınıfı, sınıfları ortadan kaldırarak kendisiyle birlikte insanlığı kurtaracak olan sınıftır. Bu saptamanın, yazı boyunca elde edilen bulgular dikkate alındığında, iklim tartışması bakımından iki sonucu var. İlki, sermaye sınıfı ve onun biçimlendirdiği düzen, iklim değişikliğine neden olduğu içindir ki onun karşıtı olan işçi sınıfının sermayeyi etkisizleştirme bakımından kapasitesi kritiktir. Sermaye, hem siyasal-iktisadi ve ekolojik-sınıfsal mücadelelerle aşağıdan hem de siyasal iktidar olur olmaz elde edilecek kazanımlarla yukarıdan hızlıca etkisizleştirilir.

İkinci sonuç da siyasal, iktisadi, ideolojik ve kültürel ögeler içeren hegemonya kavramıyla ilgili. Yukarıda sermayenin hegemonik iklim siyasetinin ögelerini tartıştım. İşçi sınıfının insanlık ve iklim bakımından rolü, sermayenin hegemonyasına karşıt bir hegemonyanın kurulması bakımından önemli. Lenin, Gramsci ve yaklaşım farklılıklarına karşın Troçki gibi düşünürler, bir araya gelen çeşitli sınıf, toplum kesimleri ve hareketler arasında hegemonik yönlendirme işlevini

proletaryanın üstlenmesi gerektiğini belirtirler (Yetiş, 2013: 87). Üretim sürecindeki rolleri nedeniyle, kapitalizmde yalnızca temel sınıflar, yani burjuvazi ve proletarya, hegemonya kurma yeteneğine sahiptir. İşçi sınıfının mücadelede bir adım öne çıkması zorunluluğu, tam da bu nedendir, yoksa “özcülük” “sınıf indirgemeciliği” ve benzeri görüşlerden kaynaklanmaz. Yazı boyunca örneklendirdiğim ideolojik, sınıfsal, iktisadi, siyasal mücadele pratikleriyle biçimlenen çerçeve, sermayenin alternatif, halkın iklim siyasetidir. Böyle bir siyasetin örneklendirdiğim öğelerinin birer ikiye ya da topluca yaşama geçirilmesi için bugünden başlayarak mücadeleyi yükseltmenin herhangi bir engeli yok. Karşıt hegemonyanın belirginleşmesi ve siyasal iktidarın ve devlet kurumlarının elde edilmesiyle birlikte tamamlanması ise bir gelişmeye bağlı. İklim stratejisinin karşıt-hegemonik bir iklim siyaseti olarak yerleşebilmesi için hegemonya kurma kapasitesine sahip bir önderliğe, bir omurgaya gereksinim duyuluyor. Proletaryanın sınıf bilinci gelişecek ki çeşitli hareketleri, mücadeleleri ve eğilimleri hegemonik bir blokta buluşturabilsin. Bu hegemonyanın kurulması sürecini geciktiren başat güncel sorun, dünyada ve Türkiye’de konjonktürel olarak işçi sınıfının bu rolün uzağında duruyor olması. Bu ciddi bir sorun çünkü iklim, ekoloji, emek, Kürt, kadın, Alevi, LGBT+, sendikal, kooperatif, komün, hayvan, barış ve benzeri toplumsal hareketlerin, iklim için ortak bir mücadele bloğunda yan yana gelmesi, yalnızca bedensel, örgütsel, ideolojik ve moral güçleri birleştirme işinden ibaret değildir. Daha önemli iş, bu ortak mücadeleyle emekçilerin ve tüm ezilenlerin hegemonyasının kurulmasıdır ki o da düşünürlerin vurguladığı gibi ancak proletarya sayesinde mümkün olacaktır. Bu bakımdan iklim mücadelesi, proletaryanın insanlığın geleceğini kuran tarihsel rolüne ilişkin biyo-fiziksel bir güncellemedir.

Sonuç

İklim krizinin otuz yıldır giderek derinleşiyor olması, sermaye düzeninin hegemonik iklim siyasetinin yarattığı açmazın açık kanıtıdır. Hegomonik iklim siyaseti, kapitalizmin iklim değişikliğine neden olan yapısal çelişkilerini gizlediği gibi, aynı zamanda da ya o çelişkilere eklenmiş ya da beraberinde yeni uzlaşmaz çelişkiler getirmiştir. Yazı boyunca şu çelişkiler üzerinde durdum: sermaye ve doğa, sermaye ve emek, sermayenin zamanı ve doğanın/iklimin zamanı, sermayenin zamanı ve emeğin zamanı, etkili iklim politikalarının gerekliliği ile sermayenin istekleri, iklim önlemlerinin aciliyeti vurgusu ve hedeflerin 2050’ye ötelenmiş olması, kapitalist ekonominin işleyiş düzeni ile piyasa mekanizmalarına umut bağlayan iklim politikaları, salım azaltım hedefi ve izlenen iklim politikaları, azaltım politikası ile politika uygulama araçlarının azaltım özelliğinin bulunmaması arasındaki çelişkiler.

Uzlaşmaz çelişkilerle yüklü, başarısızlığa mahkum hegemonik iklim siyaseti karşısında halkın iklim siyasetinin çerçevesini, beş tez ileri sürerek belirlemeye çalıştım. Bu beş tezde, iklim sorununun nedenlerine odaklanmış, o nedenleri ortadan kaldıracak politika önerileri sunan, kapitalizm karşıtı iklim siyasetinin temel öğelerini tartışmaya açtım.

İklim sorunu yeryüzünü kapsayan bir sorun olduğu için tartışmayı geniş bir hatta sürdürdüm, ama Türkiye’yi bu hattın dışında da bırakmadım. Türkiye’nin resmi iklim politikasının iklim politikasızlığı olmasından yola çıkan çevreci STK, sol, sendikal, siyasal parti vb. kimi çevreler,

hegemonik iklim siyasetinin Türkiye’de eksik kalmış, uygulamaya konulmamış yönlerinin benimsenmesi yönünde talepler dile getiriyorlar. Bunun örneklerine hemen her gün medyada rastlanabilir. Oysa Türkiye’de hegemonik iklim siyaseti uğrağı, yukarıda sıraladığım çelişkiler nedeniyle boşuna zaman ve nefes tüketmek olacaktır. O uğrağa girmeden başka bir yol bulmak, mümkün ve gereklidir. Yazıdaki tartışmalardan elde edilen bulgular, hem hegemonik iklim siyasetinin yeniden üretilmemesi, hem sorunu gerçekten çözecek iklim politikalarının gerekleri, hem de emekçilerden oluşan sömürülen ve ezilen toplum kesimlerinin yararlarıyla doğanın yararlarının birlikte gerçekleştirilmesi için, kapitalizm karşıtı iklim siyasetinin zorunluluk olduğunu göstermektedir. Umuyorum ki bu yazıda, halkın iklim siyaseti; sunduğu olanaklar, mücadele öznelerinin sık sık birleşen yolları, içerdiği somut politika önerileri ve uygulama araçlarıyla belirgin bir çerçeveye kavuşmuştur. Geliştirilmeye açık halkın iklim siyasetinin bu çerçevesi bile, sermaye hegemonyasının insanlığı sürüklediği çözümsüzlük karşısında iklim sorununun, ideolojik, zaman-mekan, iktisadi, sınıfsal ve siyasal boyutlarıyla çözüm yolunun varlığını ortaya koymaya yeterlidir.

Notlar

¹ Türkiye’de Ülkü Ocakları’nın (2021) iklim raporunda, sermayenin ve devletin sorumluluğu bypass edilmiştir.

² Örgütlenme özgürlüğü Türkiye’de her zaman sınırlı olmuştur. Ama son bir yıldır, dernek üyelerinin, bilgilerinin Valiliklere bildirilerek fişlenmesini sağlayan yasa değişikliğiyle derneklere (*Resmi Gazete*, 26 Mart 2020, mükerrer), Devlet Denetleme Kurulu’nun denetim kapsamına alınan meslek örgütlerine, kamuya yararlı derneklere, sendikalara, kooperatiflere, vakıflara (*Resmi Gazete*, 20 Ağustos 2021), para cezalarıyla ekoloji nöbetlerine, sendikalaşmayı ve sendikal etkinlikleri yıldıran sendikalara, kadın, LGBTİ, insan hakları mücadelelerine yönelik baskı ve engellemeler yoğunlaşarak artmaktadır.

³ İklim değişikliğinin, iktisadi, siyasal eşitsizliklerle, bilgiye ve sağlık sistemine erişim adaletsizlikleriyle etkileşim halinde emekçiler üzerindeki çok yönlü etkileri için bkz. Çoban, 2016.

⁴ Son örneklerden biri, tütün üretimi ve satışıyla ilgili olarak 1 Temmuz 2021’de yürürlüğe giren düzenlemedir. 31 Aralık 2020 tarihinde *Resmi Gazete*’de yayımlanan yönetmelik değişikliğiyle, tütün üretimi ve satışı Tarım ve Orman Bakanlığı’ndan yetki belgesi alma koşuluna bağlanmakta, bunun için de çiftçiler, en az 250 tütün üreticisi yan yana gelerek kooperatif kurmaya zorlanmaktadır. Binlerce küçük üretici bu gereklilikleri karşılayamadığı için ürettiği tütünü satamamıştı. Bunun üzerine üreticilerin “tırışıkçı kapitalistlere hayır” sloganıyla bilinen gösterileri olmuştu. Bakanlık düzenlemesiyle küçük tütün üreticiliği bitirilirken büyük tütün şirketlerinin egemenliği pekiştirilmektedir.

⁵ Dünyadaki “fosil yakıtları toprak altında bırak” örnekleri yanında, Türkiye’den de kazma bırak kampanyasından söz edilebilir: <https://www.polenekoloji.org/kazma-birak-7-kuresel-iklim-grevine-katildi/>

Kaynakça

“A Net Zero Climate-Resilient Future – Science, Technology and the Solutions for Change,” 31 Mart 2021, <https://royalsociety.org/-/media/about-us/international/g-science-statements/G7-net-zero-climate-resilient-future-31-03-2021.pdf>

Adler-Bell, Sam, “Why White Supremacists Are Hooked on Green Living,” *The New Republic*, 24 Eylül 2019,

<https://newrepublic.com/article/154971/rise-ecofascism-history-white-nationalism-environmental-preservation-immigration>

Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Y. Alp ve M. Özişik, İstanbul, İletişim, 1989.

Altvater, Elmar, "Ecological and Economic Modalities of Time and Space," *Capitalism Nature Socialism*, 1(3), 1989, 59-70.

Angus, Ian, *Antroposen'le Yüzleşmek: Fosil Kapitalizm ve Dünya Sisteminin Krizi*, çev. Nuray Onuk, İstanbul, Marx21 Yayınları, 2021.

Barca, Stefania, "On Working-Class Environmentalism: A Historical and Transnational Overview," *Interface: A Journal for and about Social Movements*, 4(2), 2012, 61-80.

Compton, Caroline, "The Temporality of Disaster: Data, the Emergency, and Climate Change," *Anthropocenes – Human, Inhuman, Posthuman*, 1(1), 2020, <https://www.anthropocenes.net/article/id/667/>

Crenshaw, Kimberlé W., "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color" K. Crenshaw, N. Gotanda, G. Pellar, K. Thomas (eds) *Critical Race Theory: The Key Writings that Formed the Movement*, New York, New Press, 1996, 357–83.

Çetin, Nebile Irmak, "Sendikalara Üye İşçilerin Yalnızca Yüzde 6'sı Kadın," Semra Turan'ın yaptığı söyleşi, 6 Mart 2021, <http://yeniyaamgazetesi2.com/sendikalara-uye-iscilerin-sadece-yuzde-6si-kadin-taleplerimiz-gorulmuyor/>

Çoban, Aykut, *Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram*, Ankara, İmge, 2021.

_____, "Ekolojik Ortaklaşım (Müşterekler) ve Türkiye'de Uygulanan Çitleme Politikaları," E. Erdoğan, N. Yüce, Ö. Özbay (Eds), *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, İstanbul, SEHAK Derneği ve Rosa Luxemburg Foundation, 2018, 27-47.

_____, "Toplumsal ve İklimsel Adaletsizlik Sarmalında İklim Siyaseti," F. Özlüer, A. Çoban (ed) *Doğa ve Kent Hakları İçin Siyasal Stratejiler*, Ankara, Ekoloji Kolektifi Derneği Yayını, 2016, 13-41.

Doğan, Adile, "Emine Erdoğan: 'Porsiyonlarınızı Küçültün'; Yurttaş, 'Lokmalarımızı Sayıyoruz' Diyor," *Evrensel Gazetesi*, 3 Temmuz 2021.

Dyke, J., R. Watson, W. Knorr, "İklim Bilimciler: 'Net Sıfır' Tehlikeli Bir Tuzak," çev. Onur Yılmaz, 24 Temmuz 2021, <http://www.abstraktdergi.net/iklim-bilimciler-net-sifir-tehlikeli-bir-tuzak/>

Elhacham, E., L. Ben-Uri, J. Grozovski, Y.M. Bar-On, R. Milo, "Global Human-made Mass Exceeds all Living Biomass," *Nature*, 2020, <https://doi.org/10.1038/s41586-020-3010-5>

FAO, Food and Agriculture Organisation, *Global Forest Resources Assessment 2020: Key Findings*, Rome, 2020.

Fransen, T. ve D. Waskow, "How Do Countries' New Emissions-reduction Plans Stack Up?" 26 Şubat 2021, www.wri.org

Fraser, Nancy, "Climates of Capital," *New Left Review*, Sayı 127, Ocak-Şubat 2021.

Gazete Duvar haberi: "Türkiye'de 14 Milyon İşçinin Sadece Yüzde 14'ü Sendikalı," 31 Ocak 2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiyede-14-milyon-iscinin-sadece-yuzde-14u-sendikalı-haber-1511908>

Giddens, Anthony, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity, 1990.

Glasgow Agreement, 2020, <https://glasgowagreement.net/en/agreement/#fn:1> Türkçesi: <https://www.polenekoloji.org/glasgow-anlasmasi-halkin-iklim-sozlesmesi/>

the Guardian, "1% of People Cause Half of Global Aviation Emissions – Study," 17 Kasım 2020, <https://www.theguardian.com/business/2020/nov/17/people-cause-global-aviation-emissions-study-covid-19?CMP=tw t a-environment b-gdneco>

Harribey, Jean-Marie, "Ekolojik Marksizm mi Marksist Siyasal Ekoloji mi?" J. Bidet ve S. Kouvelakis (eds) *Çağdaş Marksizm İçin Eleştirel Kılavuz*, çev. Ş. Alpagut, İstanbul, Yordam, 2014.

Harvey, David, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Cambridge, MA, Blackwell, 1990.

Internal Displacement Monitoring Centre, *Global Report on Internal Displacement*, Geneva, 2020.

IPCC, Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*, 2021.

Malm, Andreas ve Wim Carton, "Seize the Means of Carbon Removal: The Political Economy of Direct Air Capture," *Historical Materialism*, 29(1), 2021, 3-48.

Massey, Doreen, "A Global Sense of Place," *Marxism Today*, Haziran 1991, 24-29.

Meiksins Wood, Ellen, "The Separation of the Economic and the Political in Capitalism," *New Left Review (I)*, Sayı 127 (Mayıs-Haziran), 1981, s.66-95.

Oxfam, *Confronting Carbon Inequality*, 21 Eylül 2020, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621052/mb-confronting-carbon-inequality-210920-en.pdf>

Pepper, David, *Eco-socialism: from Deep Ecology to Social Justice*, Londra ve New York, Routledge, 1993.

"Reversing Biodiversity Loss – the Case for Urgent Action," 31 Mart 2021, <https://royalsociety.org/-/media/about-us/international/g-science-statements/G7-reversing-biodiversity-loss-31-03-2021.pdf>

Schwab, K. ve T. Malleret, *Covid 19: The Great Reset*, Geneva, World Economic Forum, 2020.

Stanley, S. K., T. L. Hogg, Z. Leviston, I. Walker, "From Anger to Action: Differential Impacts of Eco-anxiety, Eco-depression, and Eco-anger on Climate Action and Wellbeing," *The Journal of Climate Change and Health*, Sayı 1, 2021.

Thomas, Adrian, "'Heart of Steel': How Trade Unions Lobby the European Union over Emissions Trading," *Environmental Politics*, 2021, <https://doi.org/10.1080/09644016.2021.1871812>

Turhan, E. ve M. Armiero, "Cutting the Fence, Sabotaging the Border: Migration as a Revolutionary Practice," *Capitalism, Nature, Socialism*, 28(2), 2017.

Turner, J. ve D. Bailey, "'Ecobordering': Casting Immigration Control as Environmental Protection," *Environmental Politics*, 2021, <https://doi.org/10.1080/09644016.2021.1916197>

TÜSiAD, *Tarım ve Gıda 2020*, İstanbul, 2020.

UNEP, United Nations Environment Programme, ve Climate and Clean Air Coalition, *Global Methane Assessment: Benefits and Costs of Mitigating Methane Emissions*, Nairobi, United Nations Environment Programme, 2021.

UNFCCC, Nationally Determined Contributions Under the Paris Agreement, FCCC/Pa/CMA/2021/2, 26 Şubat 2021.

Ülkü Ocakları, *İklim Krizi ve Türkiye Raporu*, 16 Mart 2021.

World Bank, *Global Economic Prospects*, Washington DC, World Bank, Ocak 2021,
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34710>

World Bank, *State and Trends of Carbon Pricing 2020*, Washington DC, 2020.

Yetiş, Mehmet, "Hegemonya," G. Atılğan, A. Aytekin (Haz.) *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, 3. Basım, İst., Yordam, 2013, 87-98.